

III
M 38826
h

Maclean

38826 III, M, h

XV

38826

Karboj

ANTON MEDVED

KACIJANAR

38826,

K. k. Studienbibliothek Laibach

KACIJANAR

TRAGEDIJA V PETIH DEJANJIH

⋮ SPISAL ⋮
ANTON MEDVED

⋮ LJUBLJANA 1910 ⋮
ZALOŽILA KATOLIŠKA BUKVARNA

Vse pravice pridržane.

030032832

Osebe:

- Kacijanar**, nekdanji kraljevski general.
✓ **Zrinjski Nikolaj**, } grofa-brata, graščaka.
Zrinjski Ivan, }
Frankopan Stjepan, grof.
Tahi Janez, graščak na Sosedu.
Blagaj, grof.
Pekri.
Erdöd Simon, zagrebški škof.
Batjan, }
Banffy, } ogrski plemiči.
Török, }
Zaj, } činovnika.
Dahi, }
Eliza, Kacijanarjeva žena.
Skolasta, nje hči.
✓ **Grofica Salamanka**, zasebnica.
✓ **Katarina**, sestra Frankopanova.
Vukšinić, načelnik vojaškega oddelka.
Grabež, } služabnika Zrinjskih.
Hojzič, }
- Uskoki. Martelozi. Banovci. Vojaki.

Godi se na Hrvaškem na gradovih Sosedu in Kostajnici.

Prvo dejanje.

Grad Sosed.

Prostorna soba. V ozadju dvokrilna vrata. Na levi manjša vrata. Na desni dve veliki okni. Na sredi debela miza. Okrog nje več stolov. Po stenah slike vitezov, grba Zrinjskih in Frankopanov, stari veliki meči.

1. prizor.

Dahi. Zay.

Zay. (*Urejuje stole, potem sede.*) Kako je vendar Kacijanar ušel iz ječe in to z dunajskega dvora?

Dahi. (*Pregleduje neke liste na mizi.*) Ali si videl velikostasno gospo pod gradom? Grofica Salamanka je bila. Ona ima brata na Dunaju, ki je vrhovni jetničar. Ta dva sta mu pomogla iz ječe.

Zay. Meni tudi ni jasno, zakaj so Kacijanarja najdelj držali v ječi in takoj pomilostili Ungnada in Šlika. Ali veš, kako je bilo napisano na vratih Štefanske cerkve?

„Ungnada, Kocijana in Šlika
vse tri obesimo vrh zvonika!“

Dahi. Pravijo, da je Kacijanar kot vrhovni poglavar združenih čet največ kriv, da so pri Oseku Turki uničili veliko krščansko vojsko.

Zay. Hm! Pravijo. In ti misliš isto?

Dahi. Kaj se nasmihaš? Nekam dvomljivo...

Zay. No, bodi, kakor hoče!

Dahi. (*Gleda ga radovedno.*) Ti nekaj veš —

Zay. Največ kriv poraza je bil tisti, ki ga še zraven ni bilo.

Dahi. Morda misliš škofa Erdöda?

Zay. Mislim, da, in vem gotovo, da je on uničil vojsko, ker je preprečil dovoz brašna. (*Ogleda se.*) Storil pa je to, da se ne bi Ferdinand z zmago preveč okrepil. Umeš? Pa bodiva tiho! Kdo so že prišli? Vsi —?

Dahi. Grof Frankopan Stjepan s svojo sestro.

Zay. S Katarino, ono krasotico? Bojda je mlajši Zrinjski zanjo vnet.

Dahi. Mogoče. Potem Erdöd, Banffy...

Zay. S temi sem prišel jaz.

Dahi. Zrinjska in Blagaj imajo še priti.

Zay. Visoka družba.

Dahi. In — in — e, ne vem, kdo ima še priti. Zbirajo se kakor lastovke na stolpu.

2. prizor.

Prejšnji. Tahi.

Tahi. (*Pride hitro in si briše znoj s čela.*) Tukaj sta? Vraga vendar, pojdiva na dvor! Ali je vse pripravljeno? (*Ogleduje.*) Papirji, peresa. En velik meč na mizo! (*Pokaže na steno.*)

Dahi. Vse je v redu. Nič strahu. (*Sname meč in ga položi na mizo.*) Tako, gospod Tahi.

Tahi. Grad mi je premajhen. Vse sobe imam polne. Zay, pojdi na dvor in pomagaj prišlecem, da se razjahajo!

Zay. Takoj, takoj, gospod! Nisem vedel. (*Odide.*)

Tahi. (*Dahu zaupno.*) Ostani potem na gradu! Važen pomenek imam s teboj.

Dahi. Z menoj?

Tahi. Poznam te, da si izboren pisar in risar. Imenitna naloga te čaka. Povem ti potlej. Pojdi

zdaj z menoj! Ženskam se ne znam klanjati, prav-
zaprav ne maram. Ti si mršav, ti se znaš bolje.
Kacijanarjeva žena in hči sta tudi tukaj — že
nekaj dni.

Dahi. Rad bi ji poznal. (*Odideta v ozadje.*)

3. prizor.

Zrinjski Nikolaj, Katarina.

(*Prideta od leve.*)

Nikolaj.

Glej, to je soba žalega spomina,
ki vedno si jo videti želela.
V tej sobi je bil umorjen tvoj ujec
od roke Ahima, sandžaka.

Katarina.

(*Ogleduje stenske slike.*)

Neki.

(*Stopa semintja ne ozrši se na Nikolaja.*)

Nikolaj.

(*Čez nekaj časa.*)

Povej mi, Katarina, kaj ti je!
Zakaj si hladna danes proti meni?

Katarina.

Ne čutim, da bi bila hladna kdaj,
če govorim s teboj. Gotovo ne.

Nikolaj.

Zakaj me ni osrečil tvoj odgovor
na moje zadnje pismo? Razodeni!
Morda sem te razžalil — nevede.

Katarina.

(Gorko.)

O Nikolaj! Naj vprašam tudi jaz!
Zakaj mi nisi ni besede črhnil
o tej zaroti, ki jo snujete?
In vendar vneto trdiš tolikrat,
da vse srce imaš odprto záme.

Nikolaj.

Zato, ker je zarota še v povojih,
brez jasnega načrta, brez moči,
in stoprav danes se ji stavi temelj.

Katarina.

Nje kamen vogelni bo — Kacijanar.

Nikolaj.

Zares. Kdo hoče biti drugi?

Katarina.

(Ironično.)

Kaj pa!
Velmož je on, in vi ste — kaj ste vi?

Nikolaj.

Potrebni smo junaškega vodnika.

Katarina.

Zato bodite mu pokorni sluge!

(Obrne se k slikam vitezov.)

O Šubići, o Zrinjski, slavni dedje,
kako se čas preminja in — potomci.

Nikolaj.

Bog mi je priča, da te ne razumem.
Govori vendar jasno! — Katarina,
ti zarja moja, zénica življenja,
kaj ti polaga jedek strup v besede?

Katarina.

Ti nočeš me umeti, Nikolaj.
Morda ne moreš —? Toda dosti, dosti!
Brž ko današnji težki dan premine,
povem ti, kaj me s strahom napolnuje.

Nikolaj.

(Prime jo za roko.)

Ti se huduješ name. O, zakaj?

Katarina.

(Slovesno.)

Ne, Nikolaj! Iz dna srca te ljubim,
in ker te ljubim in visoko čislam,
hlepim, da me enako ljubiš ti.
Čuj, v meni teče Frankopanov kri.
In ako hočeš, da navek le tebe
imam za svojega srca gospoda,
nikoli in nikjer ne bodi — —

Nikolaj.

Kaj — ?

Katarina.

Ne bodi — Kacijanarjev oproda!

(Ponosno odide na levo.)

Nikolaj.

(Gleda za njo pol zavzet, pol užaljen. Odločno.)

Oproda? Jaz? Komu? O, motiš se!

(Odide tudi ponosno skozi glavna vrata.)

4. prizor.

Grofica Salamanka, Dahi.

Salamanka. *(Pride od leve nekoliko razburjena.)*

Kdo je bila ta gospica ali gospa, ki sva jo zdaj srečala?

Dahi. Katarina, grofica Frankopanska. — Tukaj lahko počakate. Nikjer drugje ni prostora, da bi bili sami. Takoj sporočim svetlemu vitezu, da ga želite. *(Odide s poklonom.)*

Salamanka.

Ta njen pogled! Ta njena smelost!
Molče premeri me od nog do glave.

5. prizor.

Salamanka, Kacijanar.

Salamanka. O dragi gospod vitez! *(Seže mu toplo v roko.)*

Kacijanar.

Bog vas sprimi!

Salamanka.

Ne bom vas dalj motila. Precej pojdem.
Vem, da se zbirate. Le nekaj moram
še preje govoriti z vami. Ah —

(Sede in pokrije obraz.)

Moj brat je bil obglavljen — tretji dan
po vašem begu. Bog! Pomislite
okrutno kazen!

Kacijanar.

Žrtev za moj beg.
Bog bodi milostiv njegovi duši!

Salamanka.

Bolj kakor Ferdinand je vam!
Morda ne veste — slutite lahko:
nagrada je razpisana za vašo
zaslužno glavo. *(Vstane.)*

O prokleti črt,
ki ga goji do vas zdivjani kralj.
Za glavo neki se prijema večkrat
in kliče: Pal je Osek, pal je Osek,
moj glavni up, moj zadnji up. Gorje!
O Kacijanar, kaj si storil, kaj ...

Kacijanar.

Omladno to početje! Ah, molčite!
Bodite mirni! Glejte, jaz sem miren.

Ves moj zagovor ni pomagal nič,
vsi moji znanci niso nič dosegli,
pomagati si moram zdaj drugače.

Salamanka.

Edinoprava pot! Ne bojte se!
Boji naj on se, nehvaležnik črni,
ki ste mu krono ogrsko držali
na puhli glavi s svojim slavnim mečem.

Kacijanar.

Zdaj tu ostanete. Govoril sem
z gospodom Tahom, da naj vam odstopi
na svojem gradu sobo. Kmalu več!

Salamanka.

Iskrena vam zahvala. Prosim vas,
sklenite trdno vez današnji dan,
prikujte jih nasé z besedo krepko!
Blagajna moja vam je ko doslej
odprta. Dve palači sem prodala,
konjak in vrt za mnogo tisočev.
Vse to je vaše, vse za boj imejte!
Smrt bratova zahteva maščevanje.

Kacijanar.

Potolažite, prosim, tudi ženo
Elizo, hčer Skolasto, ki sta tukaj
in plakata preveč in preočito!

Salamanka.

Slabotni ženski! Da se vidimo!

(Odideta v ozadje.)

6. prizor.

Erdöd, Banffy, Tahi.

(Pridejo od leve.)

Banffy.

Reverendissime, jaz vsaj to vem, da omahuje Pastor, da ni trden pristaš. Govoril sem zasebno zadnjič na trgu o namenih naših ž njim, da mora pasti stranka Ferdinanda Hrvaški v prid, govoril ž njim o vsem, kar zdaj nas druží, vnema in krepí. A bil je nekam resen in molčečen. Opomnil je, da sam je kot sodnik, da tudi svetnikov velja beseda, da banov se boji in Ferdinanda . . .

Tahi.

Jaz mislim isto, excellentia. Kdor ni odločen, on od nas je ločen. Sicer — le nekaj mečev v močne roke, do njega v tihi noči v mestno hišo, in sitnost je končana. Vrag ga vzemi! Mi golomišimo tako boječi.

Erdöd.

Le zlagoma, magnifice, le mirno! Jaz Pastorja poznam in svètnike. Imel sem dosti opravila ž njimi ob času, ko sem delal osamel za kralja Janoša v deželi naši. Dokler se ne prepričajo možje, da so kot mi v pogledih Ferdinanda

samo orožje slepo zoper Turke,
samo stražarji sladkega življenja
na Dunaju — sicer pa le gomata,
ki ne zasluži, da se giblje, misli,
dotlej se ne hudujmo, ne sodimo!

Banffy.

Prepričajmo jih torej!

Tahi.

Strela vanje!

Erdöd.

To moč, ta sveti nálog in dolžnost
ima le Kacijanar. On govōri!
On bil je posvečen v skrivnosti dvorne,
on pisma kraljeva ima v rokah,
in kdo ve, kaj vse pisano je v njih,
in kdo ve, kaj je ustoma od njega
izvedel lahko v slavnih svojih dneh.
Jaz sumim, da nekteri govor trd
izsul je Ferdinand namé, na vse
hrvaške plemiče in činovnike.
To pridi zdaj na dan, natanko, jasno,
sodnika nam in svētnike pridobi!

Tahi.

Na mirni poti torej? Dobro, dobro!
Le kako pismo, majhen v njem privesek,
podpis enakih črk in druge roke,
tako, kajneda, valde reverende?
He, he! Razumem. Krasna misel to!

Banffy.

Ne dvomim, da bo Kacijanar volje
razkriti vse, kar je od kralja slišal.
Pokličimo sodnika v Sosedgrad!

(Ozro se.)

No, končno vendar!

Erdöd.

Frankopan in Batjan.
Prišli so vsi. Le Töröka še ni.

7. prizor.

**Prejšnji, Frankopan, Batjan, Blagaj, Pekri, Kacijanar, Zrinjska
Ivan in Nikolaj, Dahi, Zag.**

(Pozdravljajo se in razgovarjajo.)

Zrinjski Nikolaj.

(Primakne brata k sebi in stopi spred.)

Besede razne bodo danes, Ivan.
Paziva in oprezno govoriva!
Za katerokoli stvar bo nama treba
največ storiti, ker največ imava.

Ivan.

Bah! Mi smo eni.

Nikolaj.

Ti si nepreviden.
Ne veš, kaj mislim. To je, da smo eni.
Toda na trdnem nismo še. Kaj veš!
Morda, mogoče je, da vse razpade.

In potlej? Kdor je več moči potrošil,
preti mu večja kazen, čaka manj
koristi. Vidim, da me ne razumeš.
Mi snujemo šele, vse visi v zraku.
Bodiva le previdna, ne nasprotna!
To so duhovi nagli, vsega zmožni.

Ivan.

Res govoriš nejasno, Nikolaj.
Mi eni smo, in Janoš je naš kralj.

Nikolaj.

Na samem se pomenim več s teboj.
(*Obrneta se k družbi.*)

Frankopan.

Gospodje grofje, vitezi, baroni,
branitelji Hrvaške in Slavonske,
vsi veste, da smo si prisegli sveto
pomoč vzajemno ob vsakteri sili.
Zaveznik naš je tudi Kacijanar,
„auratus eques“, slavni voskovodja,
ki ga krivično Ferdinand preganja,
ki ga pravičen srd je združil z nami.
Ni majhna naša moč, premajhna vendar,
da bi sami sovraige vrgli z mej,
da bi kraljestvo dvignili nekdanje
Hrvaško samostalno z rodnim kraljem.

Zrinjski Ivan.

In vendar bodi to naš zlati vzor,
in vsa dejanja naša le stopnice

po katerih se popnemo prejalslej
do polne neodvisnosti.

(Kacijanarju.)

Mar ne?

Kacijanar.

Govori dalje, dični Frankopan!

Frankopan.

Ko bi služili dalje Ferdinandu,
braniti bi se morali pred Turki
in bati vojske Janoševe hkrati —
brez vse pomoči z Dunaja seveda —.
Uničili tako bi domovino.

Več glasov.

Ne bomo je! Od Ferdinanda proč!

Frankopan.

Med nami ve sam dragi Kacijanar,
da listov mnogo je prejel od nas —
o listov tožnih in prosečih milo,
da pridi kot rešnik v deželo bedno.
On mogel ni, zakaj, mi vemo danes.
Komu služimo zdaj, mi tudi vemo.
Naš kralj je Janoš, njemu smo podložni.

Več glasov.

Naš kralj je Janoš. Živel, sivi kralj!

Frankopan.

A dosti ni, če kličemo samo.
— V dejanjih se pokaže pravi mož.

Da Turka se zaváruje dežela,
edini Zapolja lahko stori,
ki mu je Soliman podaril krono
nad Ogrsko, Hrvaško in Slavonsko.
Poslan je Török, kakor veste, v Budim
— vsak čas se vrne — da izrazi kralju
udanost našo in imena novih
zaveznikov. To upanje imam,
da Kacijanar močno ga vzraduje.
Pozna ga, čutil je njegovo moč.
Naloga naša pa — kaj nam veleva?
Vsa srca domovine zanetimo
za Janoša! Pokornost odpovejmo
uradom banovim in preženimo
avstrijske činovnike iz dežele!

Tahi.

Tako je. Vun, druhal požrešna, vun!
Naš kralj je Janoš. Njemu sodi davek.

Zrinjski Nikolaj.

Gospôda, le mirneje, le mirneje!

Tahi.

Kaj? Nič mirneje! Vse naj vzame satan!
(*Zrinjski Nikolaj se mu nasmehne.*)

Kacijanar.

(*Mirno in poudarno.*)

Jaz rečem le: v srce me veseli,
da ste ob meni zbrani enih misli.
Poklanjam vam duha in meč in roke.

V tolažbo vam povem brez vseh ovinkov:
zakladnico imam za vas bogato,
da preje vam pogum poide v srcih,
kot vir usahne mojega zlata.

Več glasov.

Hura! Besede moške. Živel, živel!

Erdöd.

Prišel je Török. Kako vest prinaša?

8. prizor.

Prejšnji, Török.

Več glasov.

Pozdravljen nam!

Török.

Velika družba. Zdravi!

Več glasov.

Kaj pravi Janoš? Vsi smo radovedni.

Török.

Kralj Janoš vam poroča to po meni:
On bode poskrbel, da deželâ
Hrvaške in Slavonske in Požege
ne bodo Turki plenili nikdar,
dokledar mu ostanemo pokorni
zavezniki. Veselje mi je kazal,
v spomin vam klical, da je vaš rojak,

v Požegi rojen, da nas ne pozabi
o boljšem času, ko si prestol svoj
na Ogrskem utrdi in naposled
pozdravlja vas prijateljski srčno.
Govoril bi še več, da ni prišel
Jeronim Laski k njemu kot poslanec
od Ferdinanda. Jaz sem se poslovil.

Frankopan.

Ugodno! Živel kralj hrvaški Janoš!

Več glasov.

Bog živi ga! On naš je kralj.

Frankopan.

Gospoda!
Na list naj vsakdo izmed nas
ime podpiše z lastno svojo roko!
Ta list pošljimo potlej Janošu!

(Podpisavajo se.)

Tahi.

(Potegne Zrinjskega Nikolaja k sebi.)

List Ferdinandov že imam sestavljen,
in Dahi je pripravljen za prepis.

Zrinjski Nikolaj.

Oprezen bodi, Tahi! To ti rečem.
Ni majhna reč podpis kraljevski — —

Tahi.

Tiho!

Ne skrbi záme! Pojdi se podpisat!

(Gresta k mizi.)

Frankopan.

Pozivam druge, da potegnejo
svoj meč in zavihte ga za prisego!

(Potegnejo meče.)

Erdöd.

Jaz dvigam posvečeno svojo roko.

Tahi.

(Zgrabi meč na mizi oberoč.)

A jaz jih bom kar s tem-le pesoglavce.

Pekri.

(Ki je pogledal skozi okno.)

Ban Nadažd! Novi ban! Ban je prijezdil.

Tahi.

Kdo? Ban? In zdaj!

(Teče k oknu.)

Sam zlodej ga zadavi!

Frankopan.

(Tudi pogleda skozi okno.)

Resnično! Tahi, hiti mu naproti!

Prišel se je predstaviti bržkone.

A mi se razgubimo zlagoma,
brez straha . . .

Erdöd.

Mislim, da brez straha!

Tahi.

Sitnost!

Celsissime, stopite, prosim, z mano!

Banffy.

Jaz tudi grem, če hočeš. Kaj mi mar!
Bojim se ga, kot lanskega snega.

*(Tahi, Erdöd in Batjan odidejo v ozadju. Zrinjski
Nikolaj in Frankopan za njimi. Banffy, Pekri, Blagaj,
Török, Dahi in Zay na levo.)*

9. prizor.

Kacijanar, Zrinjski Ivan.

Kacijanar.

(Prime Ivana za roko.)

Počakaj! Prav mi je, da sva sama.

(Sedeta.)

Imam obljubo od grofice tiste,
o kateri veš. Povedal sem ti že.
Bogastvo njeno je kot nekdanj moje.
Prejeti moram zdaj je le hvaležen,
čeprav ste mi bogastvo večje vi,
ki složno družite se okrog mene.

(Ivan molči gledaje v tla.)

Zamislil si se nekam. Kaj ti je?

Ivan.

Nič hudega. A skoro bi bil lahko užaljen, ker si prej opomnjo mojo tako hladno preskočil.

Kacijanar.

Vem, o vem.
Preskočil sem jo radi Erdöda.
Ne misli pa, da v mojem srcu
ne tli še vedno ista zlata misel
o kroni slobodni dežel hrvatskih!
A ti si rekel sam, da po stopnicah
popenjajmo se kvišku. Prav si rekel.

Ivan.

In to z dejanji, ne z besedami!

Kacijanar.

Gotovo! Ivan, ali več ne pomniš,
kako sva sanjala pred Osekom
o tem v poslednji noči pred porazom.

Ivan.

Ini se pobratila in zapriseгла,
da bova delala za ta svoj vzor,
za slavo domovine vse življenje.

Kacijanar.

In jaz sem delal. Danes ti zaupam.
Ko sem pred leti v granici bosanski
ubegle raje zbiral kot posadke,
tedaj so bili to koraki prvi

do vzvišenega smotra. Dalje čuj!
Ko sem iz ječe pisal Ferdinandu
ponižna pisma — skoro me je sram —
plašil se nisem smrti — ne, kako! —
Neštetokrat sem gledal ji v oči.
A divni moj načrt, zanj sem se bal,
da pade v grob z menoj morda za vedno.
Razumeš zdaj?

Ivan.

Razujem. — Bog te živi,
prijatelj, in v sprelepih mislih hrani!

Kacijanar.

A ti mi bodi zvest zaveznik, Ivan,
na vseh nadaljnjih mojih potih! — Glej,
otresti se ne morem temne slutnje,
da mi viharni čas odtuji morda
ostale druge. Niti Nikolaj,
tvoj brat, se mi ne vidi zanesljiv.
Oprosti! Bog le daj, da bi se motil.

Ivan.

Jaz zase vem le to, da sem ves tvoj,
da moja vera nate ne ugasne
nikoli in nikjer!

Kacijanar.

(Stisne mu roko in ga objame.)

O zlata duša!
Iskrena hvala ti za te besede!
Usode trpke moje mila zvezda,

pomlajen in prenovljen te pozdravljam.

(Po premolku.)

Da še tesneje bodem združen s tabo,
povem ti . . .

Ivan.

Kaj?

Kacijanar.

— da tebe sem izvolil
za zeta.

Ivan.

(Vzradoščen.)

Mene? O predragi vitez!

Kacijanar.

Govoril sem s Skolasto — —

Ivan.

In — kako?

Kacijanar.

Kar jaz želim, stori vesele duše
i moja hči. Tako je dobro devče.

Ivan.

Ah, jaz jo nosim davno, tiho.
In ona? Ali me pač ljubi? Glej,
tako redkobesedna je z menoj,
in zdi se mi, kot da se me ogiblje.

Kacijanar.

Boječa je, otrok je neizkušen.
A vedi — moja volja ji je sveta.

Ivan.

Kadar sem stal pred njo, ne vem, zakaj,
na dan mi mogla ni beseda jasna.
izraze sem lovil zadrege poln . . .

Kacijanar.

(Smejé.)

Kar tvojim letom ni primerno več.
Le potolažen bodi poleg tasta
in trdno upaj — tvoja je Skolasta.

10. prizor.

Prejšnja, Skolasta.

Skolasta.

(Pride od leve. Ugrši Zrinjskega, se zdrzne.)

A — tukaj ste?

Kacijanar.

Le bliže, moja hči!

Skolasta.

Razhajajo se gostje in zato —

Kacijanar.

Po meni se ti je stožilo. Prav!

(Zrinjskemu.)

Pomenita se zdaj sama! Skolasta,
Takoј se vrnem. Podruguj se malo
z gospodom Zrinjskim! On želi gotovo.

(Odide v ozadju.)

11. prizor.

Skolasta, Zrinjski Ivan.

Ivan.

Želim, gospica, o kako želim!

(Prime jo za roko. Skolasta povesi lice.)

Vaš oče mi je ravnokar razkril
novico sladko, kakor spev nebeški.
Pač lahko slutite, katero — kaj?

Skolasta.

(Tiho.)

Da, slutim, vem . . .

Ivan.

In vi, in vi -- Skolasta?

Skolasta.

O gospod Zrinjski, odpustite mi,
za enkrat, za sedaj, če ne izrečem . . .

Ivan.

Nikar se me ne bojte, o nikar!

Skolasta.

Če ne odgovorim, kar hočete — —

Ivan.

— Odgovor kratek na vprašanje kratko:
Skolasta, ali ljubite me res?

Skolasta.

(Bojuje se. Potem razločno.)

Da, ljubim vas, ker moram vas ljubiti
in tudi morem. — Mojega očeta
z ljubeznijo veliko ste sprejeli,
sprejeli zdaj, ko ga je kralj zavrgel.

Ivan.

Častil sem ga od nekdanj — tukaj pa
kot milega prijatelja zdaj ljubim.

Skolasta.

(Prime ga za obe roki.)

O zveni hvala vam do konca dni!
Ostánite mu vedno zvest prijatelj,
spremljajte ga na vseh nevarnih potih!
O, ne pustite, da se izvrši

(Glasno zaihti.)

nad njim krvava sodba! Gospod Zrinjski,
obljubite mi to! — Tako je sam.
Nikomur ne verjamem, da ga ljubi
odkrito.

Ivan.

Jaz ga ljubim s celo dušo.
Ob njem bom stal do zadnjega trenutka.

(Pritisne jo nase in jo poljubi.)

Skolasta.

(Se mu rahlo ustavlja. Potem pokrije obraz z rokami.)

Ah — ah — ! Kaj mislim !

12. prizor.

Prejšnja, Tahi.

Tahi. *(Prihiti od leve.)* Kje je Kacijanar ? *(Ogleduje se.)* O Bože mili, v teh resnih časih se objemate !

Ivan. Kaj je, Tahi ?

Tahi. Zarota je izdana, preden je bila dobro sklenjena. Ban vse ve. *(Odide naglo v ozadju.)*

Ivan. *(Skolasti, ki se ga plaha oklene.)* Prav je tako ! Tem preje ti pokažem, da te iz cele svoje duše ljubim.

Zavesa pade.

Drugo dejanje.

Grad Sosed.

Na desni par stopnic, vodečih v grajske prostore. V ozadju dvor z drevjem in konjaki in drugimi gospodarskimi poslopji. Na levi stara lipa. Pod njo miza in kamenita klopi.

1. prizor.

Zrinjski Nikolaj, Katarina Frankopanska.

(Sedita na klopi roka v roki.)

Nikolaj.

To voli sama! Kamor hočeš ti,
da se naseliva, rad pojdem s tabo.
V Gvozdansko ali Zrinj ali na Goro,
mordà na Krupo, Jamnico, Pedalj,
Jesenovec — povej mi, zlato solnce!

Katarina.

Jaz si želim najbolj Kostajnico.

Zrinjski.

Kostajnico? Zakaj? Hm, to je čudno.
Kostajnica je grad, na čigar tleh
krvi je teklo več kot bogve kje.

Katarina.

Zato me ravno grad tako zanima.

Zrinjski.

Med ljudstvom slove glas, da v njem straši.

Katarina.

In jaz bi rada videla ta strah.

Zrinjski.

Iz Une, ki za gradom lena teče,
ponoči se glasovi čujejo,
zamolkli joki in proseči vzdih.

Katarina.

Kar bi zazibalo me v sladko spanje.

Zrinjski.

In v gradu samem slišijo korake,
ki begajo ponoči tja in sem.

Katarina.

Ne bode groza mene, če ni tebe.

Zrinjski.

In grad nikoli ni pred Turki varen.
Prežijo nanj ko gladen volk na jarca.

Katarina.

Vse, kar mi prija, kar me silno vleče.
O Nikolaj, ti malo me poznaš.

(Vstane in se vzravna.)

Moštva je v meni več, kot ženstva, čuješ?
Jaz sama bi vihtela rada meč,

kot Deva Orleanska vedla trume.
Bila bi moja smrt udati se
mehkužnemu in plahemu mladiču.
Kostajnica mi bodi hram ljubezni,
še bolj, še bolj poprišče del junaških.

Zrinjski.

(Zamisli se, potem rahlo.)

Kostajnico sva z bratom odstopila —
ne veš še tega — Kacijanarju.

Katarina.

Tako? Tako? Hm! Zdaj šele razumem,
zakaj straši na gradu in pod gradom.

Zrinjski.

Ne žali me! Ti ne poznaš namenov —

Katarina.

Razkrij jih torej, ako mi zaupaš!

Zrinjski.

Za nekaj časa le bo gospodar
na gradu Kacijanar, ne za vedno.

Katarina.

Za toliko mi časa ne govori
o najini zaroki! Brez zamere!

Zrinjski.

Počakaj, da ti vse povem natanko.

Hojzič. (*Pride iz ozadja in se prikloni.*) Svetli gospod! Na vrtu vas čaka gospod Török in želi z vami takoj govoriti nekaj važnih besedi.

Zrinjski.

Vse razložim pozneje, ljuba duša!
(*Poljubi Katarini roko, ki mu jo da hladno. Odide v ozadju na desno.*)

2. prizor.

Katarina, Hojzič.

Katarina.

(*Hojziču, ki stoji nepremično in jo gleda.*)

No, pojdi zdaj!

Hojzič.

Ne morem.

Katarina.

Kaj ne moreš?

Hojzič.

Ne morem, ker seŕi prikovan na mesto.

Katarina.

Ne bodi drzen! Hočem biti sama.

Hojzič.

Ah, ali ne poseva divna zarja
na celi svet, na leve in na — črve?

Katarina.

Ne zadostuje ti beseda torej,
ti čakaš z nepokornostjo udarca?

— Hojzič.

Neskončno srečo bi mi prizadeli,
če se me z roko vsaj dotaknete.

(Poklekne.)

Tu sem. — O prosim vas, povejte mi,
kaj naj storim. Pripravljen sem storiti
na svetu vse, trpeti glad in žejo,
po tleh se plaziti, ubijati — —
vse, vse, samo, da smem vas zreti,
lepoto piti — od ljubezni mreti . . .

Katarina.

*(Začudena gre k njemu in položi roko na njegovo
glavo.)*

Ubožec! Zdi se mi, da nisi zdrav.

(Pomilovalno.)

Povej mi, ali kdaj boli te glava?
Le pojdi in pomiri se; bolan si.

(Odide na levo.)

Hojzič.

(Kleči nekaj hipov nepremično.)

Kje sem? Kaj delam?

(Vstane in zbeži v ozadje.)

Jaz — nesrečnik!

3. prizor.

Tahi, Dahi.

(Prideta iz gradu.)

Tahi.

E, beži, beži! Ti in tvoja — vest!
Ne vem le, kakšno vest ljudje imate.
Iz voska menda ali iz snega.
Daj pismo sem, če je imaš pri sebi!
Stoji resnica čista, gola v njem.
In kdor resnico piše ali kaže,
koga se mu je bati? Bodi moder!

Dahi.

Podpis sem vendar ponaredil jaz.

Tahi.

Kaj to! Kdo mi na svetu sme braniti,
zapišem naj čigaveršnje ime,
čepprav ime je kralja Ferdinanda?
Resnično je, kar pisano stoji,
da bi se nam in činovnikom vam
godila slaba, ko bi Kacijanar
pri Oseku uničil turško vojsko.
Razdražen bil je Ferdinand, začuvši
o stranki Zapoljevī v naših krajih,
in da je takrat večjo moč imel,
posekal bi nam glave kakor racam.
Povej, ni li to res?

Dahi.

Mogoče res.

Toda, če pride kdaj na dan, gospod,
da sem podpis kraljevski ponaredil — —

Tahi.

Kako si nedoumen! Rečem ti,
nikdar ne pride to na dan, nikdar.
Jaz pismo Pastorju samo pokažem
in svètnikom in potlej koj raztrgam
na drobne kosce na vse večne čase.
Saj veš, da ni drugače nam mogoče
dobiti Zagrebčanov — brez sodnika.
Daj pismo sem! Ne bodi vendar zajec!

Dahi.

In ve li Kacijanar kaj o pismu?
Nerad bi ga umazal, ker ga ljubim.

Tahi.

Povedal sem, da mi je sam razkril,
kar zdaj si ti v imenu njega pisal.
Sicer ni njemu ne povem ničesar.
Ne boj se torej!

Dahi.

(Da s tresočo roko pismo.)

Nate! Toda znajte —
jaz nisem kriv edini.

Tahi.

Ne modruj!
Nihče ni kriv, ker krivde ni pri tem.
Izborno!

(Gleda pismo.)

Kakor bi ga pisal pravi.
In kraljeva pisava — vsa njegova.

Zahvaljen bodi in plačila upaj,
plačila, vedi, zlatega! Zdaj pojdi!

(Dahi odide na levo.)

4. prizor.

Tahi, Kacijanar, Török.

Kacijanar.

(Törku, s katerim pride iz ozadja.)

Kar Tahi izroči naj naš ukaz.
Sodniku je gotovo znan osebno.

Török.

Prav, prav! Zakaj ne? — Tahi!

Tahi.

(V list zamišljen.)

Tukaj sem.

Kacijanar.

Ponesi, prosiva, sodniku v Zagreb
to pismo!

(Da mu pismo.)

Tahi.

Jaz? Kaj pisano je notri?

Török.

Saj veš, kaj smo predvčerajšnjim sklenili.
Sodnik zabrani banoma uhod
v prestolno mesto. Ta ukaz je pisan.

Tahi.

Da, da! To vem. Ponesem rad, takoj.
A nekaj Pastorju še preje zinem,
da bode manj ugovorov, izvinkov . . .

(Pritajeno se smeje.)

Kacijanar.

Pridobi ga izlepa, reci mu,
da naj nikar nas ne izziva k sili.

(Tahi odide na levo.)

5. prizor.

Prejšnja.

Török.

To pravim jaz. Tako se meni zdi:
on vsako slovce, vsak korak premeri,
kar govori in kar stori za nas.
Previden je, oprezen je, strašljiv je.

Kacijanar.

O Nikolaju mislim isto jaz,
a ne o Ivanu, njegovem bratu.
Ta je iz cele duše nam udan.

Török.

Resnično. Toda Ivan, dasi starji,
moči duševnih in telesnih nima
ni za polovico z Nikolajem vkupe.

Kacijanar.

Ti sodiš ga pretrdo, moj tovariš.
Oba poznam globoko. Zdi se mi,
da Nikolaj presega brata z umom,
a ta pred njim se odlikuje s srcem.

Török.

Verjamem. Sicer bodi, kakor hoče.
Svetujem, da pahnimo Nikolaja
v vrtinec dela, da začnimo krepko
ravnati Janošu med nami tla.

(Ozre se v ozadje.)

Glej Zrinjskega in Frankopana,
kako se strastno nekaj menita.

6. prizor.

Prejšnja, Nikolaj Zrinjski, Frankopan.

Kacijanar.

Pozdravljena! — Izročil sem sedaj
ukaz na mestnega sodnika nujni,
da banoma pokornost odpove.
Mi torej smo začeli svoje delo.

Frankopan.

In Zapolja?

Kacijanar.

Ne ve o tem ničesar.
V prerahli zvezi ž njim je naša družba.
Nobenega glasu nam ne dopošlje.
Ta molk se meni zdi sumljiv, nevaren.

Nikolaj Zrinjski.

Kaj more nam pomoči on? Samí
delujmo zanj! To hoče in želi.

Török.

A meni drugo vse vrši po glavi.
Od trudov in od let je kralj potr. t.
Od dne do dne izgublja ono čilost
odporno, ki ga je krasila preje.
I Ferdinand se je nabolil bojev.
S peresom in slovesom se borita
ne toliko za pravo kot za mir.
Zato hitimo! Laski, Ferdinandov
poslanec in posrednik, dannadan
prihaja k Zapolji na dvor zgovoren
in zdi se mi, da ga nagiblje k miru.

Nikolaj Zrinjski.

A meni zdi se, da smo le preneglo,
prelahkih misli započeli stvar.

Frankopan.

Ne! Še je čas, četudi kratek čas,
da Zapoljo priklenemo nasé,
da ga oglúšimo za vse pogodbe.
A treba mu razviti našo moč,
vsaditi treba vanj mogoče up,
da slavno zmaga on le z nami zvezan.
Nabirajmo vojakov neprestano!
In ne le eden, temveč vsak po moči.
Z vojniki vse storimo, kar želimo.

Kacijanar.

Predvsem naj Török zopet se napoti
in Zapolji odločno naroči,
da kanimo čimprej upor začeti.
Kadar se vrne, precej in slovesno
odstavita se bana Keglević
in Nadažd, po deželi činovniki,
ki naših teženj glasno ne priznajo.
Gradovi Ferdinandu se vzemo
in vsa lastninska prava do pozemelj.
Gradove mejne omogo posadke.
Kadar si osvojimo vso Hrvatsko,
potem na drugo stopimo polje:
na Ogrsko ovenčat Janoša.
To hočemo, to moramo, to bomo!

Nikolaj Zrinjski.

Posadke okrepé gradove mejne?
Dà, to želim — kaj pravim — to zahtevam.
Zarote bodem kmalu sit do grla,
če meni bode v škodo, drugim v hasen.
Kdo mi je Dubico pred Turki branil,
kdo rešil grad Rakitovec? Nihče.

Török.

To baš je glavna krivda Zapolje,
da ni še oprijaznil Turkov z nami.
Sicer gradova ta za vedno nista
oteta tvoji lasti. Trdno upaj!
Še danes ti, če hočeš, izročim
grad Čorgo, kot nemajhno povračilo
in kot zastavo, da gradove vse

ohraniš, izgubljene priboriš.
Tu sezi v mojo roko, a obljubi,
da z nami složnega duha in rok
odločno stopiš k Janoševi stranki.

Nikolaj Zrinjski.

Mar nisem stopil že?

(Da mu roko.)

Török.

Tako je prav.
Jaz pojdem k Zapolji. Vso moč napnem,
da ga odvrnem od miru in naš
načrt mu razložim z besedo živo.
Še danes pojdem. Vi storite svoje!

(Odide. Drugi za njim.)

7. prizor.

Kacijanar.

Nedvomno! Török meni čisto prav.
Ta Zrinjski je samo napol pri nas.
Previdno zlasti on se dela loti,
kdor tiho se boji, da se ne zmoti.
Sicer pa — — kam on more zdaj drugam?
Nazaj? Po kaki poti? Sam, on sam?
Naredil je korak, naprej zdaj mora.
Samo pri nas — nikjer ni zanj prostora.
A ker si ti previden pred menoj,
zakaj bi jaz ne bil, o Zrinjski moj!

(Hoče na desno v grad.)

8. prizor.

Kacijanar, Eliza.

Eliza.

(Pride iz gradu in ga ustavi.)

Zamišljen zopet? O, ne misli vedno!

Kacijanar.

Eliza, ti —! Kaj dela Baltazar?

Eliza.

Igra se sinek, toži, da je dolgčas.

Kacijanar.

Privaditi se mora temu kraju.
In tebi ni pri meni dolgčas nič?

Eliza.

Kaj jaz! Da bil bi le na varnem ti!

Kacijanar.

Jaz sem na varnem. Zame se ne boj!

Eliza.

Ne bom se vtikala v skrivnostna vaša dela,
dasi me hude slutnje mučijo.
A nekaj moram govoriti s tabo —
Kot tvoja žena in kot mati hčere.

Kacijanar.

Govori!

Eliza.

Ni mi lahko, vendar moram.

Kacijanar.

Kaj tavaš po ovinkih? Kaj imaš povedati? Poslušam. Čas je drag.

Eliza.

Skolasto si obljubil Zrinjskemu.

Kacijanar.

Tako je. No, in . . .

Eliza.

Ti morda ne veš,
da se je zaročila z Eytzingom,
kraljevim svētnikom na Dunaju.

Kacijanar.

Kaj? Zaročila ž njim? Kako in kdaj?
Brez moje vednosti? To ni mogoče!

Eliza.

Za to ne morem, če se ljubita.

Kacijanar.

In to mi zdaj poveš, prepozno — ha!

Eliza.

Ker preje nisem mogla. Ne huduj se!
Saj veš, kako težko ujamem hipe,
da sama s tabo morem se meniti.

Kacijanar.

Zakaj ji nisi ubranila, dokler
jaz nisem vedel nič o tem, njen oče?

Eliza.

Zakaj? Ker tebi sem hotela dobro.
Poslušaj, Ivan! Eytzing, kakor veš,
besedo vplivno lahko govori
na dvoru zate. On te lahko reši.

Kacijanar.

Ne more me. Zakaj me rešil ni,
ko v ječi sem vzdihaval zapuščen?

Eliza.

On trdi, da še zmerom upa

Kacijanar.

Naj!
A jaz ne upam nič od kralja več.

Eliza.

(Sklene roke.)

O večni Bog! — Kaj se rodi iz tega?

Kacijanar.

Kar hoče! Ni me strah. Glej, še živim.
Desnica moja ni še ohromela.
Moj duh ni klonil pod udarci vsemi.

Eliza.

In kakšna bodi moja zdaj naloga?

Kacijanar.

Skolasti prigovarjaj miloresno,
da Eytzinga prežene iz srca.

(Udari se po čelu.)

In česa sem se spomnil! Ureh Eytzing
je luteranec. Kaj bi rekel škof,
moj brat, da čuje o zaroki ž njim?

Eliza.

Storila bom, kar je storiti moči.

(Odide v grad.)

Kacijanar.

Pozneje hočem govoriti sam.

(Odide na levo.)

9. prizor.

Trije martelozi.

*(Pridejo iz ozadja, drže se za rame in pojo. Eden
ima majoliko.)*

Mi nismo na tlaki,
ne tepe nas bič.
Veseli vojaki
živimo ko ptič.

Nihče nas ne vpraša:
Kdo vaš je gospod?
Vsa zemlja je naša,
doma smo povsod.

Mi sučemo v bojih
krvavi svoj meč,
doma smo pri svojih
kozarcih največ.

Od njega ne loči
nihče nas nikdar,
ki vince nam toči
in siplje denar.

*(Pijo povrsti iz majolike in jo nazadnje postavijo
na klop.)*

Prvi marteloz.

Bog živi našega gospoda!
Premalo jih je takih, škoda!

Drugi marteloz.

(Tiho drugemu.)

Ti banovci nam v škodo grédo.
Vsak dan jih nekaj sem privédo.

Tretji marteloz.

Ne boj, ne boj se, žejna kanja!
Jaz vem že bolje to od vaji.
Čim več vojakov se nabere,
tem boljše bodo vinske mere,
ker Kocijan še ni pri kraji
in od srca se veseli
rastoče vojskine moči.

Prvi marteloz.

A vsa drhal je tukaj zbrana,
od nas najvišjih do cigana.

10. prizor.

Prejšnja, dva banovca.

Prvi banovec.

He, bratci moji, Bog vas živi!
Vi niste baš na poti krivi.
Zato pridruživa se k vam.

Drugi banovec.

Jaz duham . . . blizu vinski hram.

Martelož.

(Postrani drugemu.)

Ti! Vino skrij! Hudičev nos!

(Banovcu.)

Ti pil si ga že dober kos.

(Vtem martelož postavi majoliko pod klop.)

Odkod? Iz Zagreba, kajneda?
Življenje pusto ti preseda.

Prvi banovec.

Uganil si. Življenje vražje!
Trpeli smo za žive in mrtvé,
in nič dobili pod zobé.

Martelož.

No, tukaj bodeš živel lažje.
Enkrat na dan orožje v roke,
da bodeš znal sukati meč.

Zvečer mesovja, vina, moke
dobodeš dosti in preveč.
Preganjaj bodeš polhe tudi
avstrijske z gradov in iz hiš.
Izplačajo se dobro trudi,
če roko globlje pomoliš.

11. prizor.

Prejšnji, uskoki.

Drugi marteloz.

Odkod so ti? Neznana lica.

Banovec.

Izda jih morda govorica.
Povejte nam svoj rodni kraj!

Prvi uskok.

Iz Kranjske vračamo se v Bosno.
Pod gradom čuli smo sedaj,
da Kocijan vojake zbira.
Morda vzprejame tudi nas.
Mi gremo radi z njim vsak čas,
četudi nas na vrage tira.

Prvi marteloz.

(*Tovarišu.*)

Širokih ust so ti ljudje.

Tretji.

Pustimo jih, da nas pusté.
(*Marteloz odidejo.*)

12. prizor.

Prejšnji, uskoki.

Banovec.

Teško ušli smo vendar banu.

Prvi uskok.

Povsod on neki stavi mreže,
in kogar more le, prestreže,
da ga v vojaški stan upreže.

Drugi uskok.

Prišla bi rada h Kocijanu.

Banovec.

Ne boj se, brate! Zdaj si tukaj.
Sprejmè te Kocijan. Kar ukaj!

Prvi uskok.

Tako se govori med kmeti,
da pojdemo na boj poleti.

Banovec.

(Pogleda zadaj.)

Prijezdil je gospod od Zrinja.
Kot veverka je s konja skočil.

Drugi uskok.

Glej, vse na njem se izpreminja.
Oprodi uzde je izročil.

Prvi uskok.

Naproti, glejte, gre mu — kdo?
Gotovo Kocijan je to.

Drugi uskok.

Kako je lahka ta gospoda!

Banovec.

Saj v žilah ji ne teče voda.
Tako ti v roki meč vrti,
kot žlico ali šibo — ti.

Prvi uskok.

O vem. Kako bi ne? Križ božji!
od mlada uri se v orožji.

Drugi uskok.

Dva gresta k naši družbi. Kdo sta?

Banovci.

Najbrže spet dva nova gosta.

13. prizor.

Od leve drugi banovci, iz ozadja **Grabež** in **Hojzič**.

Hojzič.

(Tiho Grabežu kažoč mu banovca.)

Poglej ga? Ali ga poznaš?
Podil nas je nekoč pri Uni,
ko bil je banov še pristaš.

Grabež.

Ne pametim. Kdo vse bi vedel!
In če je res, v hrbet ga suni!
Nikjer ni, da bi človek sedel.

(Ogleduje se, potem sede na klopi.)

Banovec.

Kdo sta vidva! Povejta nam!

Hojzič.

Hm! Ta je modra. Kdo si ti?
To vem, da nisi modra kri.

Banovec.

Jaz ravno to o vaji znam.
Vojak sem krepek, ne prevzeten.

Grabež.

In kakor veva, ne začeten.
Pobegnil banu si menda
in našel tu zavetna tla.

Banovec.

In kdo sta vidva?

Hojzič.

Kaj ti mari!

Banovec.

Zakaj me dražita? Nikari!

Grabež.

Povej mu vendar, da sva vraga,
če drugo vse mu ne pomaga.

Banovec.

Da vragu sta podobna, vem.
Zato ne hódita k ljudem!

Hojzič.

Le molči, da ne skočim vate
in ti premeljem vse kosti!

Banovec.

Kaj ti, kaj ti, predrzni brate,
vojaka starega, oh ti . . .

(Zgrabita se s Hojzičem. Banovci priteko.)

14. prizor.

Prejšnji, Kacijanar, Ivan Zrinjski.

(Šepet : Kocijan, Zrinjski. Hojzič in banovec se izpustita.)

Kacijanar.

Kaj tukaj se vrši ? Kdo moti mir ?

Banovec.

(Pokaže Grabeža in Hojziča.)

Ta dva.

Hojzič.

Gospod, midva sva bila mirna.

Banovec.

Dražila sta me z lepega miru.

Več glasov.

Da, da! On je nedolžen. Ona dva . . .

Kacijanar.

Molčite!

(Zrinjskemu.)

Tvoja sta služabnika.
Kaj hodita k vojakom! Reci jima!

Ivan Zrinjski.

Odtod! takoj!

Hojzič.

(Odhajaje stisne pest. Zase.)

Prekleti Kocijan!

(Porazgube se vsi v ozadju.)

15. prizor.

Kacijanar, Ivan Zrinjski.

Zrinjski.

Ves Zagreb je razburjen in pokonci.
Sodnik se k nam nagiblje in meščani
za nas gorijo, banovi vojaki
uhajajo kar trumoma iz mesta.

Poročala sta prè srdita bana
potanko vse na Dunaj Ferdinandu.
Pomožnih čet ga prosita iz Štirске,
Koroške, Kranjske. — Ferdinand vse ve.

Kacijanar.

In ti zdaj tudi veš, prijatelj moj,
kaj misli v srcu Ferdinand o meni.
Pretrgana je vez na veke ž njim.
In Zay, zaveznik naš, ne piše nič
iz Budima? Poslali smo ga tja
navlašč zato . . .

Ivan Zrinjski.

Da! piše. Zapolja
vzdihuje, da je star in naboleden,
da je tembolj moči potreben mladih.
Veli, da zbirajmo vojake pridno,
a da se várujmo nasilja vsega,
ker v Carigradu lev še ni zaspal,
in da brez njega ni početi boja.

Kacijanar.

Besede! — A za nas je dobro vsaj,
da okrepimo se in sklenemo
tem ožje. Stvar je namreč silno resna,
čim dalje jo premišljam. Treba je,
da lahko stopimo na lastne noge,
ko bi podpora Ogrov se podrla.

(Iz ozadja se čuje pesem :)

Mi sučemo v bojih
krvavi svoj meč.

Ivan Zrinjski.

Poslušaj! To je naša moč — vojaki.
Ob nas se zbirajo od dne do dne,
z vso dušo so udani, verni nam,
za nas prelijejo junaško kri.

Kacijanar.

Kako me vnema tvoj iskreni govor!
(*Zamisli se, potem slovesno kakor v sanjah :*)

Naš dom je lep in plodna so mu tla.
Od morja enega do drugega,
od sivih Karavank do Carigrada
zvene glasovi enega jezika.
O, slutnja mi bodočnost lepo slika,
da duh edinosti nekoč zavlada,
da zopet se vzbudi Ilirija
iz spanja dolgega mogočna, mlada.

Ivan Zrinjski.

(*Ozre se.*)

Poglej! Prijezdil je nekdo ves poten.

Kacijanar.

Iz Budima je Zay. Hiti do naji.

Ivan Zrinjski.

Za Boga! Kaj hiti! Jaz hudo slutim.

16. prizor.

Prejšnja, Zay.

Zay.

(Plašen.)

Zavetja prosim. Jaz sem izgubljen.
In vsi smo izgubljeni — vsa zaveza.

Kacijanar.

Povejte, kaj je!

Zay.

Mir sta sklenila Ferdinand in Janoš.

Ivan Zrinjski.

Bog! Ktere so pogodbe? Kdo je kralj?

Zay.

Zalesja kralj in Ogrske je Janoš,
Hrvatske in Slavonske — Ferdinand.

(Zrinjski povesi obraz in zamišljen sklene roke.)

Kacijanar.

(Položi mu roko na rame.)

Prijatelj! Naša ura je prišla.
Mladí smo mi — a Zapolja je star.

Zavesa pade.

Tretje dejanje.

Grad Sosed.

Na desni vhod v grad od zadaj. Na levi polovica okroglega stolpa z dvema okencema zgoraj. V ozadju na levi drevored jagnedov, na desni vhod na vrt.

1. prizor.

Frankopan, Katarina.

(Prideta iz grada.)

Frankopan.

Ti si razburjena. Žari ti lice.
Kaj si s Skolasto govorila?

Katarina.

(Zamahne z roko.)

Ah!

Med jagnede stopiva v drevored!

(Odideta na levo v ozadje.)

Hojzič.

(Pri oknu na stolpu.)

Mi zdrava
je glava,
bolno je srce.

Čuj, angel predivni,
bolezni je skrivni
ljubezen ime.

(*Skrije se nazaj. Katarina se ozre.*)

2. prizor.

Tahi, Nikolaj Zrinjski.

(Prideta izza stolpa.)

Zrinjski. Pastorju si torej pismo pokazal?

Tahi. Kaj pokazal! Dal, dal, ali čuješ, dal. Prokleta smola! Hotel ga je imeti, da ga pokaže svetnikom.

Zrinjski. Ni bilo prav.

Tahi. In še isti dan je banoma v imenu mesta izjavil svoj odpad od kralja. Na — čez dva dni dobita bana sklep o miru.

Zrinjski. Usodna stvar!

Tahi. Ko pridem domov, pove mi Zay novico. Kacijanar in tvoj brat in Dahi so precej odrinili z vojaki v Kostajnico. Danes zjutraj še ponoči so se vrnili na dogovor.

Zrinjski. Ali si sklical vse zaveznike?

Tahi. Kolikor sem jih mogel. Töröka pričakujemo iz Požege. Preži na poslanca Laskega, ki se ima vrniti iz Carigrada. (*Čuje se peket.*) Eni so prišli. Oprosti, da jih sprejemem. Bože moj, če se meni ne bo v teh dneh zmešalo . . . (*Prime se za glavo, odide naglo.*)

3. prizor.

Nikolaj Zrinjski.

(Stopa zamišljen sem in tja.)

O kletu breme on in norec — jaz!
Zakaj sem ga sprejel? Zakaj odstopil
Kostajnico brez jasnih vseh pogojev?
Kostajnico, največji grad, in njemu,
nevarnemu Begunjcu in begunu!

4. prizor.

Nikolaj Zrinjski, Katarina.

Katarina.

(Pride potihem in mu položi roko na ramo.)

Skolasta bode torej kraljevala
v Kostajnici.

Zrinjski.

A — ti si, Katarina?
Kaj praviš? Kaj si rekla? Dej še enkrat!

Katarina.

Skolasta bode torej kraljevala
v Kostajnici.

Zrinjski.

Kdo pravi?

Katarina.

Jaz, ki vem,
da je Skolasta bratova nevesta.

Zrinjski.

In če je tudi. Kaj za to!

Katarina.

O nič!

(Obrne se proti drevoredu.)

V ljubezni prvih dneh — sladak šepet.
V nadaljnjih dneh — prisega in obet.
Zatem premislek hladen in račun
in kes in molk ohlapnih srčnih strun.

(Zasmeje se.)

Zrinjski.

Povej, zakaj se smeješ in komu?

Katarina.

Ne tebi, temveč sebi. To pač smem.

Zrinjski.

(Hud.)

Pred mano ne! Ta smeh me togoti.
Ti v meni gledaš dete, ne moža.
A jaz bi v tebi gledal dete rad.
Vsekdar sem storil, kar sem sklenil kdaj.
Strašil me ni ovir noben vihar,
in preje nisem rok boječ povetil,
dokler globoko v duši nisem čutil,
da se mi božja moč upira sama.
Če nimaš vere name — me ne ljubi!

(Obrne se od nje.)

Katarina.

Ne ljubi? Ali se ljubezni da ukazovati? — Kaj sem ti storila? Potezam se za tvojo čast in ti nad mano se huduješ?

Zrinjski.

(Obrne se k njej.)

Moram.

Iz tvojih govorov pomalja želo.

Katarina.

Ki tebi ni naperjeno.

Zrinjski.

Komu pa?

Katarina.

Tovarišu, ki te prerasti hoče.

Zrinjski.

Ti misliš Kacijanarja. Dovolj! Še enkrat ti povem in zadnjikrat: če nimaš vere name, me ne ljubi!

Katarina.

(Gre k njemu. Rahlomilo.)

Odpusti! — Nikolaj! Odpusti! — Molčiš?

(Pade mu na vrat in ga poljubuje.)

Poznam te zdaj in znam ceniti zdaj.
Ob možu takovem sem rada — dete.
Ob levu rada — jagnje. — Nikolaj,
odpusti! Kakor skalnat grad mogočno
zaupanje do tebe v meni raste.

Zrinjski.

(Odruga se odločno.)

Kostajnica ni bratov grad samo,
je tudi moj in bo, dokler bom živ.
Desnica krepka odreveni mi,
če kdaj mogočna ta trdnjava pade
tujčinu v last in ko bi bil to tudi
sam Kacijanar!

Katarina.

(Objame ga zopet.)

Potolaži se!

Nikar se ne huduj! O Nikolaj,
kako sem srečna spet s teboj!

Zrinjski.

(Mileje.)

V Kostajnici boš kraljevala ti.

Katarina.

In zate le živela vekomaj.

(Uzrši prišleca odide na desno.)

5. prizor.

Török, Frankopan (prideta izza stolpa), Nikolaj Zrinjski.

Zrinjski. (*Törku.*) Ali si prestregel Laskega?

Török. Govoril sem ž njim.

Zrinjski. Povej, povej hitro!

Török. Soliman je bil ves besen, ko je slišal vest o miru. Zapretil je, da še to jesen preplavi vso Ogrsko z vojsko, da odstavi Janoša, ki je bil po njegovi milosti začasni kralj, da se ljuto zmaščuje nad Ferdinandom.

Zrinjski. Vse to se mi je zdelo. Strašni časi napočijo.

Török. In še nekaj drugega. Rekel je Laskemu porogljivo: Povejte »malemu gospodku« —

Frankopan. To Ferdinandu — kajne? — Ošabnost!

Török. Povejte mu, da nima več v svojih vrstah moža, ki mu je ogrsko krono branil.

Zrinjski. Bog, kako bo to zbolelo Ferdinanda!

Török. Obrnil se je potem k Mehemedu, belgrajskemu paši, rekoč: Jaz znam bolj ceniti take junake. Sporoči Kacijanarju, da mu je prosta pot v Carigrad, da ga čaka časten sprejem! Sporoči mu to osebno! In Ajasu, vezirju, je zaukazal, da mu preskrbi varno spremstvo.

Zrinjski. (*Ves sam iz sebe.*) Tako! Tako! — Pojdi in povej to Erdödu! Prijemal se bo za glavo!

Török. Grem tudi. Takoj ga poiščem. (*Gre v grad.*)

6. prizor.

Nikolaj Zrinjski, Frankopan.

Zrinjski.

(Prime Frankopana za roko. Važno.)

Kaj naj storiva zdaj? — Kaj misliš ti?
Zadrega je velika, zanjka huda.

Frankopan.

Dozorel je moj sklep.

Zrinjski.

In kakšen je?

Frankopan.

Za kralja spet priznavam Ferdinanda.

Zrinjski.

Kar meni nič in tebi nič?

Frankopan.

Zakaj ne?

Če se je Ferdinand povsem oprostil
težavnih del za prêstol ogrski,
potem izdatno lahko nam pomaga.
In kaj smo drugega zahtevali
od njega?

Zrinjski.

Res je, kakor govoriš.

Frankopan.

Vodilo moje in nas vseh je bilo :
pomoči domovini onemogli.
Mar ne? Najlepše upe lahko zdaj
gojimo, da ne bo več Ferdinandu
Hrvatska le nevredna pastorka.

Zrinjski.

A kaj porečejo drugovi naši?
Pomisli: Erdöd, Török, Batjan, Banffy
ne marajo nič slišati o miru
z avstrijskim kraljem.

Frankopan.

Kakor hočejo.
Moj sklep je trden, neomajen — tak.

Zrinjski.

In moj enak. Pokloniva se banu,
priseževa zvestobo Ferdinandu.

(Po premolku.)

Toda, kako naj danes govoriva?

Frankopan.

Kako? Kar na široko moreva,
to pravi se — molčiva!

Zrinjski.

Najboljše bo.

7. prizor.

Prejšnja, Erdöd, Tahi, Batjan, Banffy, Török.

(Pridejo izza stolpa, Török iz grada.)

Erdöd.

Danes je bil odstavljen Gašpar Pastor,
in Toma plemeniti Mikulič
za mestnega sodnika je postavljen.

Zrinjski.

Ta vest nam ni nenadna, reverende.

Erdöd.

Da tudi ne bi bila brez nasledkov!
Skrivnostno Pastor nekaj šepeta
o nekem pismu, ki edino ga je zvedlo
(*Zrinjski in Tahi se spogledata.*)

na našo pot, da je postal zarotnik.
Gospodje, vam je znano, kaj on misli.

Tahi.

To so izvinki. Rešil bi se rad,
in le časti odvzete mu je žal.

Banffy.

Vse hoče neki vestno razmotati
sodnik o tem skrivnosti polnem pismu.
Zato prišli smo, domine Joannes,
do tebe danes. Upamo, da veš,
zakaj. Ime je tvoje že na svetlem.

Tahi.

(S prisiljenim nasmehom.)

Kaj meni mar to pismo! Jaz ga nisem nikomur pisal.

Banffy.

Saj to vemo vsi.
Ni Ferdinand ga ni nikomur pisal.
To je usodno baš. Podpis in spis,
domneva ljudstvo, sta ponarejena.

Erdöd.

In Kacijanar?

Török.

Tudi ni ga pisal,
nikdar prejel, nikomur ga izročil.
Zato vas prosim, da molčimo vsi
pred njim o pismu in preteči tožbi!
On je nedolžen, tega sem uverjen.

Nikolaj Zrinjski.

Kaj torej nam storiti? Zdaj povejte!

Banffy.

Zato prišli smo sem. Tako jaz mislim,
med listi raznimi se je dobil
pri Kacijanarju i toti list.
Kdo bi ga bil podtaknil, ni nas skrb.
A da ga Kacijanar pisal ni,
dokaži ti!

(Tahu.)

Tahi.

Prisežem, ako treba.
Pisava je bila vsa druga, kot
njegova. E — da bi se sam napiral
z umetalno potezo vsake črke,
kdo misli naj o njem, ki hitro piše,
in v stotih pismih davno so mu roke
znemogle za oprezno tako delo.

Erdöd.

Jaz rečem toliko le vam v korist,
da branite se hitro, kakorkoli!
Stopimo v grad k posvetovanju zdaj!
(*Erdöd, Török, Banffy, Pekri odidejo.*)

Tahi.

(*Pridrži Zrinjskega.*)

Še je na gradu Dahi. O, rotim te,
odpravi ga, dokler še ni prepozno!

Nikolaj Zrinjski.

Ne boj se! To je moja skrb, prijatelj!

Tahi.

Ti blagi Nikolaj!

(*Stisne mu roko.*)

Zahvaljen bodi!

(*Odideta za drugimi.*)

8. prizor.

Grofica Salamanka, Kacijanar.

(Prideta z vrta.)

Salamanka.

Vi še premišljate? O slavni vitez,
zdaj ali nikdar!

Kacijanar.

Cilj je previsok,
a žarnolep zares, ko solnčni vzhod.

Salamanka.

Nič previsok, nič previsok za vas!
Kam je izginil vaš nekdanji ogenj?
Zakaj ste vero v sebe izgubili?
Ah zdaj — v najlepšem cvetu moške dobe!
In končno, kam zdaj hočete drugam?
Ponuja se vam krona novega kraljestva.
Usoda srečna vam takorekoč
pritiska sama jo na glavo zdaj.
In vi se prenevedate? Junak,
meč makabejski na bojišču vsakem,
vzbudite v sebi zopet kleno voljo!

Kacijanar.

Imam veliko drugov, ali — ali —
somišljenikov malo — sam stojim —

Salamanka.

Somišljenik vam zvest je Ivan Zrinjski,
vaš silni meč dovolj močan podpornik.

Teženjem vašim — dobro pomnite! —
ne bo nasproten v Carigradu lev.
Zdaj ali nikdar! Odločite se!
Ozrite se na vrsto slavnih mož,
ki so premagali ovire večje,
ki so dosegli bajne svoje cilje
z nič večjim duhom, kakor v vas žari.

(Nekaj časa molčita.)

Poslavljam se. A pred odhodom svojim
bi rada slišala vaš sklep. Povejte,
naj li pustim blagajno svojo tukaj?
Mož, ki ga cenim in ki trdno vem,
da ljubi tudi vas, je Dahi.
On hodi z vami po nadaljnjih potih!
Če kterikrat bi vam ne hasnil več
imetek moj, on ga povrne meni.
Sklenila sem tako in zdaj odidem,
ker čutim, da me gledajo osato . . .

Kacijanar.

Kdo?

Salamanka.

Nič za to! Moj nalog je izvršen,
če sežete mi v roko mojih misli.

Kacijanar.

Kam nameravate?

Salamanka.

V Italijo.

Z obale Mljetske v duhu bom strmela
na oni breg, kjer lahko nekdam diči

kraljeva krona vašo glavo. Dejte,
naj li pustim blagajno svojo tukaj?
Poslednjič kličem vam: zdaj ali nikdar!

Kacijanar.

Pustite jo! A jaz pomislim še — —
visok je cilj — a žarno lep zares.

(Salamanka odide na vrt.)

9. prizor.

Kacijanar, Nikolaj Zrinjski, Dahi.

Zrinjski.

(Pride z Dahom iz grada. Kacijanarju.)

Pogrešajo te pri zboru.

Kacijanar.

Tebe ne?

Zrinjski.

Takoj se vrnem. Z Dahom imam nekaj
govoriti.

Kacijanar.

Tudi jaz. No — govoril bom pozneje.

(Odide v grad.)

10. prizor.

Nikolaj Zrinjski, Dahi.

Zrinjski.

V Kostajnici ste zadovoljni?

Dahi.

Sem.

In rajši bil bi tam, kot tu sem zdaj.

Zrinjski.

Mudi se vam nazaj. Razumem vas.
Morda ste slišali o kakem pismu kaj?

Dahi.

(Zmeden.)

O nekem pismu? Da — o nekem pismu.
Ne vem gotovega — a govore —

Zrinjski.

Jaz skoro bolje vem. Naj li povem?

Dahi.

Če vam je drago — a mudi se mi.
In kaj ste čuli? Nekaj mi je znano.

Zrinjski.

Ne bojte se, gospod! Vse mi je znano.
Pokazal je sodniku Janez Taht
ponarejeno pismo, ki razburja
ves Zagreb. Toma Mikulič preti,
da vse preišče vestno, kdo je list
s podpisom kraljevim napisal sam.
In Taht trdi, da ga pisal ni,
in Kacijanar, da ga ni prejel
od kralja Ferdinanda. Čujete?
Jaz dalje tudi vem — in nihče drugi —
kdo ga je pisal.

Dahi.

(Tiho.)

Kdo?

Zrinjski.

Kdo? — Vi.

Dahi.

Kaj, vi to veste? Kdo vam je razkril?

Zrinjski.

Kdo drugi nego Tahi sam.

A rečem vam, ne bojte se prav nič!

Midva edina veva, jaz in on.

Dahi.

Potem za Boga prosim vas, molčite!

Molčite, ah! Sicer sem izgubljen.

In Tahi, Bog . . . gorje, zakaj sem pisal!

Zrinjski.

Bodite mirni! Nič vam ne preti.

Jaz poskrbim za to, da nikdar svet

pisalca ne izve, verujte mi!

Dahi.

Kako ste dobri! Prosim vas klečé.

(Poklekne.)

Hvaležen bodem vam do groba . . . večno.

Zrinjski.

Prositi ni me treba več. Samo —
storiti morate mi nekaj . . .

Dahi.

Vse!

Vse, kar le morem. Zapovejte mi!
Oh, morem li —?

Zrinjski.

Ne bodete služili
le meni s tem, temveč vsej domovini.
In zdaj me poslušajte! Vse skrbi,
da ne bi Kacijanar stopil s Turki
v zavezo . . .

Dahi.

Bog, kaj mislite o njem!

Zrinjski.

To vam ne bodi mar! Vi le slušajte!
Vrnite se takoj v Kostajnico
in skrbno opazujte vsa početja
in verno prislušajte vsem besedam
in bistro gosta vsakega oglejte
na mojem gradu z dnem današnjim dalje!
Obljubite li to?

Dahi.

Obljubim vam.

Zrinjski.

Če kako važnejšo zaznam novico
od drugih preje kot od vas, potem —
vi glejte sami — jaz ne bodem molčal.

Dahi.

Obetam vam, prisegam — a molčite!

Zrinjski.

Storite vestno, kar obetate,
in jaz bom storil tudi, kar obetam.
Da vidiva se kmalu kjeržebodi!

(Dahi odide za stolp.)

11. prizor.

Ivan in Nikolaj Zrinjska.

Ivan.

(Pride hitro iz drevoreda.)

Od kralja list! Od Ferdinanda list!

(Izvadi list.)

Nikolaj.

Kaj? Kje si ga dobil?

Ivan.

Pri banu samem.
Poklical me je k sebi Keglevič.
Prejel je z dvora mnogo poročil.

Odpri! Naslov je pisan na oba.
Zato ga nisem hotel sam odpreti. Beri!

(Nikolaj odpre list. Oba bereta.)

Nikolaj.

(Čez nekaj časa poudarno.)

Tiče se Kacijanarja.
„An tandem auferetis?“

Ivan.

Ali ga že enkrat odpravita?

Nikolaj.

Vidiš? čuješ? — „Jubeo.“

Ivan.

Ukazujem.

Nikolaj.

(Povesi list. Počasi.)

No — zdaj imava.

Ivan.

O nesrečni mož!
O trdosrčni kralj!

Nikolaj.

(Jezno.)

Nič trdosrčen!
Prav, prav se nama zdaj godi. O kleta,

otročka lahkomiselnost od naji!
In jaz sem te svaril . . .

Ivan.

Kaj hočeva!

Nikolaj.

Da, da! Kaj hočeva storiti zdaj?
Povej ti, bratec Kacijanarjev,
ki vanj veruješ kakor v polboga.
Pretrgati je treba zvezo ž njim,
pretrgati do tal in kar najbrže!

Ivan.

Razburjaš se preveč!

Nikolaj.

Preveč? Tako?
Preveč, ko nama za življenje gre?
Govori vendar kakor mož, ki ni
zadušil zadnje iskre v pameti!

Ivan.

Vse to sva lahko vedela naprej.

Nikolaj.

Jaz slutil sem, zato sem te svaril.

Ivan.

Dovolj močan je Kacijanar sam,
da kraljevim nakanam ubeži.

Nikolaj.

Toda, kako naj ubeživa jim
midva — to je vprašanje, ki ga reši!
In sicer naglo in obenem modro.

Ivan.

Molčiva vsaj pred njim o pismu! Ne?
Bogve, kako se zavrti usoda.

Nikolaj.

Molčiva? Dobro! Jaz bom molčal — toda
po svojih potih hodil — to ti rečem
Kostajnica ni grad le tvoj — je najin.
In ako prideva navzkriž, papiši
sam sebi krivdo, ker me nisi slušal.
Stopiva k drugom v grad!

Ivan.

Molčiva, brat!
(*Odideta.*)

12. prizor.

Eliza in Skolasta.

(Prideta iz ozadja po drevoredu.)

Skolasta.

(*Objame mater.*)

O mati, meni ni živeti več!

Eliza.

Potrpi, hči, in zatajaj se moški!

Eliza.

Preje ne!

Velim ti, preje ne! Najhujši čas
preti očetu zdaj. Vsaj zdaj potrpi!

Skolasta.

Vse boljše bi bilo, obema boljše,
da sem ga prvič jasno zavrnila.
Dvoumen je bil prvi moj odgovor,
resničen, a dvoumen. Jaz ga ljubim
zares, ker je očetu zvest prijatelj,
a kot bodočega moža — — Ah — Ureh —
ah, mati — !

(Pade ji krog vratu.)

Kaj mi je storiti, dejte!

Eliza.

Skolasta, bodi mirna in ne jokaj!
Glej, jaz pokažem strijčev list
iz Gornjega gradu očetu, vse poskusim,
da se povrne z nama v Gornji grad
in zapusti nevarna tla hrvatska.
Morda se mi posreči. Ako ne,
vsaj nekaj časa Zrinjskemu se kaži
prijazno, kakor — —

Skolasta.

To se pravi: laži!

Storila bom — a Bog me sodi milo!

*(Hojzič se skrije. Eliza in Skolasta odideta nazaj
v drevored.)*

13. prizor.

Nikolaj Zrinjski, Frankopan.

(Prideta iz grada vneta.)

Zrinjski. Kako si razlagaš Kacijanarjev molk?

Frankopan. Tako, kakor si razlagaš najin molk.

Zrinjski. Erdöd je še stari nasprotnik Ferdinandu.

Frankopan. In ž njim Török in Batjan in Banffy in švigašvaga Pekri.

Zrinjski. A kako, da je Kacijanar molčal?

Frankopan. Zato, ker bo hodil svojo pot, kot midva. Erdöda in njegove pristaše bo rabil za svoje namene, dokler se bodo dali rabiti. Razumeš in verjameš? Pojdiva zdaj naravnost v Zagreb do banov. Nič drugega ne preostaje v tem položaju. Tla so vroča . . .

Zrinjski. In moj brat?

Frankopan. Je Kacijanarjev. Pusti ga, da se sam izpametuje! Idiva v konjak!

Zrinjski. In Tahi?

Frankopan. Ta preje pricaplja k banu kot mi vsi drugi. (*Odideta za stolp.*)

14. prizor.

Tahi. (*Ogleduje se.*) Kam sta šla? — Kako gre to vse narazen, kakor v mravljišču, če dregneš vanje. (*Po kratkem pomisleku.*) Zdaj je konec komedije. Jaz sem vsega sit. Zastržil in zapažil bom

grad, da noben hudič več ne pride blizu. — K banoma pojdem — pa bo! Saj nista napačna moža Nadažd in Keglevič. Eden ga še rad pije, kot jaz. (*Odide za stolpom.*)

15. prizor.

Kacijanar, Ivan Zrinjski.

(Prideta iz grada.)

Kacijanar. Zakaj ni bilo Blagaja?

Ivan Zrinjski. Pred tedni je šel na Kranjsko v svoj grad Boštanj, a pride tudi sem. Videl sem ga že v Zagrebu.

Kacijanar. Kako je s kranjskimi plemenitaši? Kaj pravi?

Ivan Zrinjski. Prevzeti so od Lutrovih nauk in nimajo nobenega zmisla za naše namere. Nekaj važnega pa hoče tebi samemu sporočiti.

16. prizor.

Prejšnja, Eliza, Skolasta.

Ivan Zrinjski.

O moja dušica!

(*Prime Skolasto za roko in odideta v drevored.*)

Kacijanar.

(*Elizi.*)

Toguješ, žena?

Obraz ti je teman.

Eliza.

Kako ne bodi!
Prejela sem iz Gornjega gradu
od svaka-škofa list.

Kacijanar.

Kaj nama piše?

Eliza.

Za živega Boga naju roti,
da zapustiva preje ko mogoče
Hrvatsko.

Kacijanar.

In hitiva kod in kam?

Eliza.

Jaz k njemu, svaku, ti — pred Ferdinanda.

Kacijanar.

Pred Ferdinanda? Ali se mu bléde?

Eliza.

Še je mogoče — sveto zatrjuje —,
da Ferdinand ti odpusti vse krivde.
Možje kot Eytzing, Nibšič, Herberstein
zastavljajo besedo krepko zate.
Pred kralja stopi in skesan ga prosi . . .

Kacijanar.

Ha! Prosi? Česa? In skesan? Čemu?
Če ni me hotel v ječi poslušati,
kako me bo poslušal zdaj? — Prepozno!

Eliza.

A kam zdaj hočeš, ko je sklenjen mir?

Kacijanar.

Imam pred sabo pot načrtano.
Pred Ferdinanda šel bi le po smrt.

Eliza.

Ah, negotova smrt te čaka tudi
drugje, v tujini daljni. Dragi mož,
morda — nečastna smrt . . .

Kacijanar.

Nečastna smrt?
Seve, seve, na Dunaju pa — častna!

Eliza.

Da, častna. Vemo vsi, da si nedolžen,
vsaj toliko ne kriv, kot laže svet.

(Povzdigne roke.)

Povzdignjenih te rok jokaje prosim:
ukloni glavo kralju kot podložnik!
Ni li nedolžnost oni čarni svit,
ki smrt herojev palih vseh ozarja?
Zdaj ali nikdar! Odpotujmo skupaj!
Skolasta komaj še drži skrivnost,
da ljubi Eytzinga, ne Zrinjskega.

Kacijanar.

Imam pred sabo pot začrtano,
nevarno pot, a pot v bodočnost lepšo.
Po tej bom stopal, ako tudi sam.
Za nekaj časa pojdita z menoj,
če še me ljubita kot hči in žena.
Ne grem pred Ferdinanda in ne grem.

17. prizor.

Prejšnja, Ivan Zrinjski, Skolasta.

Ivan Zrinjski.

Kaj je, gospa? Kaj brišete solze?
Ne bojte se! Naš up je kakor stolp.

Kacijanar.

Skolasta, ali tudi obupuješ?

Skolasta.

Kam pojdi hči drugam kot stariši!

Ivan Zrinjski.

Gospa, zakaj trepečete ob njem,
pred katerim vsak sovražnik trepeta?
Verujte, da napoči zlati čas,
ki mu povrne vso nekdanjo slavo,
in dijadem bo venčal vašo glavo.

18. prizor.

Prejšnji, Blagaj.

Blagaj. (*Stopi naravnost h Kacijanarju, seže mu v roko.*) Zdravi, svetli baron! (*Ogleduje se.*) Ali smem vpričo vseh govoriti?

Kacijanar. Ni skrivnosti med nami.

Blagaj. Za kraljevega generala je imenovan Jurij Jurišič. Včeraj je prestopil s svojimi četami kranjsko mejo pri Metliki.

Ivan Zrinjski. No — in kaj?

Blagaj. Prosim vas, bežite strani, bežite daleč! Ima namreč, ima — sam mi je povedal — (*Vsi ga strahoma gledajo.*) ima povelje, da vas takoj izroči Ferdinandu živega ali mrtvega.

Eliza. O Bog! (*Omedli. Zrinjski Ivan jo pre-
streže. Skolasta se nema oprime očeta.*)

Kacijanar. (*Svečano.*) Živega ne! Če me dobi, dobi me — mrtvega.

Zavesa pade.

Četrto dejanje.

Grad Kostajnica.

Soba. Na ozadnji steni dve okni. Na levi in na desni vrata. Med oknoma miza in več stolov.

1. prizor.

Kacijanar (sedi na desni in gleda mračno predse), **Batjan**, **Banffy**, **Török** (sede na levi ob steni), **Erdöd** (stoji obrnjen proti Kacijanarju).

Erdöd.

Na jasnem so. Končan je naš razgovor.
Batjan, na dvor stopite in zberite
vojaštvo naše za odhod!

Batjan.

Takoj!

(Odide na levo.)

Erdöd.

Verujte mi, odlični gospod vitez,
da sega nam v srce usoda vaša,
toda za vami, žal, ne moremo.

Kacijanar.

Recite rajši: nočemo, excelse!

Erdöd.

Hrvatska bi se dala okrepiti
in preslaviti v zvezi z Ogrsko.
A sama je podobna piščetu
brez koklje.

Kacijanar.

Dosti! Dosti! Reverende!
Ima dovolj moči Hrvatska sama v sebi.
Vodnikov ji je treba, krepkih mož,
ki ne žive le sebi na rovaš
blaginje skupne. Treba ji je mož,
ki radi v zadnjih vrstah se bore,
če v prvih vrstah lahko drugi več
store za domovino. Umete?

Erdöd.

Poiščite ji takih vzornih mož!
Poglejte, katerih ni med nami danes!

Kacijanar.

Opadajo z drevesa suhe veje.

Erdöd.

Če deblo jim dovolj soká ni dalo.
Le sanjajte še dalje sladki sen
in se nikan ob brezdnu ne vzbudite!
Uklanjam se. Tovariši, mi smo
gotovi.

Banffy.

Da! Za vselej smo gotovi.

Kacijanar.

Šele bodočnost nam pokaže to.
Le pojdite! Ni srda v moji duši,
tožljivih solz za vami ni v očeh.

(Odidejo vsi razen Törka.)

2. prizor.

Kacijanar, Török.

Kacijanar.

Kaj čakaš? Tvoji drugi so odšli.

Török.

Neskončna žalost stiska mi srce.
O Kacijanar, kam si pot odpiraš?

Kacijanar.

To bodi moja skrb poslej — le moja!

Török.

Ne morem s tabo, ali s tabo čutim.
Zapusti svet, ki se ti odtuja
od dne do dne, čimpreje ga zapusti!
Med ljudstvom kroži strašen glas o tebi,
da s Turki zvezan skoro privihraš
v Posavje in naprej čez Donavo
ko drugi Atila s krvavim mečem.

Kacijanar.

Kdo se za take govornice meni!
Preprosti ljud je dete domišljije.
Živeč v vsakdanjosti posebnost ljubi.
V življenje mož slovečih bajke vpleta,
zdaj čudesa dobrote, zdaj hudobe,
in strahoma si jih na sluh šepče,
nevedi, da strmi v izrode svoje.

(Po premolku.)

Da! Vrnem se — a ne kot Atila.
Kot národov rešnik in knez miru.
Pustite me in ne milujte me!

Török.

Oprosti mojo smelost! Precej grem.
A kot prijatelj tvoj — nekdanji vsaj —
povem ti lahko, da se čuvaj, čuvaj!

Kacijanar.

Povej le, koga! Vem, da nisem varen.

Török.

Ne Jurišiča! On ti je naklonjen.
On bode te nalašč iskal — zaman.

Kacijanar.

Saj vendar bivam v gradu bratov Zrinjskih.
In Ivan —

Török.

Dalje več ne bom govoril.
Pomisli, da sta Zrinjska dva — le čuj —
dva — Nikolaj in Ivan. Dobro pomni!
Jaz storil sem prijateljsko dolžnost
in ti zdaj stori, kar se tebi zdi!
Daj roko, ne huduj se name! Z Bogom!

(Seže mu v roko in odide na levo.)

3. prizor.

Kacijanar.

(Stopi k oknu. Trobenta zabučí. Vojaki ukajo.)

Druhal brez pameti in volje! Leti
za plenom, kakor vran za crkotino!
O, pride čas, ko zopet bom s to zmesjo
krotil uporne, samoljubne glave.

(Stopi od okna in se zamisli.)

Da Zrinjskih ni bilo! — Že prideta.
Težko bo govoriti ž njima — toda —
zamera prva boljša nego druga.
Če nista brez razbornega duha,
uvidita samá, da moram zdaj
korak storiti na ozemlje drugo.

(Zamisli se.)

Zakaj me strah spreleta — ne, ne strah —
nekakšen sram, nekakšen kes oduren . . .
Bah!

(Zamahne z roko.)

Janoš Zapolja, junaški kralj,
s ponosom je nazival Solimana
„protector mi“, zaščitnik moje krone,
in jaz — jaz bi se bal naslova tega
za nekaj let, morda samo za nekaj
viharnih mesecev? — In brata Zrinjska
mendà še nista pozabila časov,
ko sta se Solimanu klanjala. —
Postrani ju na to opomnim lahko.

(Odide na desno.)

4. prizor.

Katarina, Hojzič.

(Prideta od leve.)

Katarina.

Kako glasi se ona pesem?

Hojzič.

Katera?

Katarina.

Ne delaj se nevednega! No — tista:
bolezni je skrivni
ljubezen ime!

Ha, ha, ha! Predrznež, ti se upaš —

Hojzič.

Gospica, milost, milost!

Katarina.

Molči zdaj!

Poslušaj! Ti storiš, kar hočem, vse?

Hojzič.

Vse, vse!

Katarina.

Jaz torej hočem, da sovražiš,
katere jaz sovražim, in da ljubiš,
katere ljubim jaz.

Hojzič.

O kdo so ti?

Sovražil bom jih kot hudič sovraži
in ljubil jih kot angel.

Katarina.

Pojdi hitro!

(Hojzič odide na levo. Katarina tiho.)

Norec!

5. prizor.

Katarina.

To lice videla bi enkrat rada
razvneto, te oči srdite! Kaj
poreče on, ki trdih besedi
nikoli menda nima v ustih.
Kaj bi tajila! Smili se mi Ivan.
Ni sicer Nikolaj, a Zrinjski je.
In Zrinjski naj bi varati se dal
od nje, od bledega otroka? Ne!

6. prizor.

Katarina, Ivan Zrinjski.

Zrinjski.

Gospica Katarina, kaj želite?

Katarina.

Nič drugega kot vas. Dolžnost me veže,
da vam neljubo tajnost razodenem.
Ne smete se vznemiriti!

Zrinjski.

Skrivnost?

Le kar na dan! Olajšate si dušo.

Katarina.

Ker ljubim brata, cenim tudi vas.⁵

Zrinjski.

Prav kakor jaz. Le kar povejte hitro
in brez ovinkov! Ne vznemirim se.

Katarina.

Skolasta, hčerka Kacijanarjeva
ne misli biti verna vam družica,
kot upate. Povedala sem vse.

Zrinjski.

Ne vsega. Morate povedati,
čigava bo, zakaj ne bode moja.

Katarina.

Vprašajte samo! Sama vam povej!
Če lažem jaz, i ona je lagala.

Zrinjski.

Ne! Ona ni lagala. Nikdar ne!

Katarina.

O tem se lahko koj prepričate.
Povabim jo pred vas.

(Ozre se skozi okno.)

Po dvoru gre.

(Odide.)

7. prizor.

Ivan Zrinjski.

(Gleda nekaj časa v tla.)

O mila moja golobica! Ne!
Ti nisi mi lagala, ker ne znaš.
Dekletce nežno, neizkušeno!

8. prizor.

Ivan Zrinjski, Skolasta.

Zrinjski.

(Prime jo za obe roki.)

Skolasta, je li res? Le eno slovce
izreci, ali si lagala res?

Skolasta.

Bog, kaj vam je? Kaj hočete?

Zrinjski.

Odgovor. Ali boš družica moja?
To sem zatrdno vedno upal jaz
in ti si mi enako obljubila —

Skolasta.

Ne! Tega nisem obljubila.

Zrinjski.

(Izpusti nje roki.)

Ne — ?

Kaj? Torej si lagala res, Skolasta?

Skolasta.

Lagala ne, dvoumno govorila.
O gospod Zrinjski, odpustite mi!
— Lepo vas prosim, kakor Bog se prosi,
nikar se ne hudajte!

(Prime ga za roko.)

Gospod Zrinjski!
Kesam se. Ne zaprite svoje duše
besedam mojim in — prepoznim tožbam.

Zrinjski.

Zakaj mi nisi prej, zakaj mi nisi koj
odgovorila jasno in odločno? O —
Kako me je potrla zdaj ta vest!
Kako si se igrala z resnim možem!

Skolasta.

Zaradi njega, milega očeta,
krivico sem si nakopala, vem —
krivico hudo. O, zaradi njega,
ki je prijatelj vam in njemu vi,
krivico to mi odpustite zdaj!

Zrinjski.

Sramujem se pred sabo in pred vami.

(Hladnomirno.)

Če si pred mano niste upali
srca razkriti, morali bi to
storiti pred očetom vsaj in precej.

Skolasta.

Očeta ljubim — — a se ga bojim.

(Jokaje.)

Bojim se ga razburjati, ker vem,
kako je mračen, hudosumen, nagel.
Namesto mene je razkrila mati
očetu, da sem z drugim zaročena . . .

Zrinjski.

Dovolj, dovolj! Razumem vas in skoro
srce se mi mehča, da bi odpustil.
A moja bolečina je prehuda,
da bi pozabil to prevaro kdaj
na sveti. Z Bogom, z Bogom na vse čase!

(Odide naglo.)

9. prizor.

Skolasta, Katarina.

(Skolasta stoji s sklenjenima povešenima rokama kakor okamenela.)

Katarina.

*(Pride z leve z rahlim nasmehom, a se kmalu zresni
in počne gledati Skolasto sočutno. Potem mehko.)*

Gospica, pojdite z menoj na vrt!
Pomlad je zunaj, krasen sije dan.
O pojdite, pokažite mi rože,
kar novih ste v tem časi zasadili!

Skolasta.

Pomlad je zunaj — tukaj notri — zima.

(Prime se za prsi.)

Le pojdiva! Na zrak! Duši me v grlu . . .

(Odideta.)

10. prizor.

Nikolaj Zrinjski, Dahi.

(Prideta od desne.)

Zrinjski. Gospod Tahi se je oprostil pri sodniku, ko je prisegel zvestobo banoma. Posrečilo se mu je celo dobiti oni list v roke in ga je sežgal. Vi ste torej varni. Nekolikó so vas posumili, a jaz sem vas brzo opral. Povejte zdaj vi, kar veste važnega!

Dahi. Hvala vam stotera! Vse povem, kar vem. Dvakrat sta prišli po dve tolpi Vlahov, kakih sto vseh skupaj, in Kacijanar jih je sprejel v službo.

Zrinjski. To ni nič. Kaj dela on? Ali ste brali kako njegovo pismo, ali kam nesli?

Dahi. Ne. Na njegovem pultu sem videl nekoč papir, na katerem je bila narisana Hrvatska, Slavonska, Kranjska, Bosna in morsko pobrežje in je bilo vse rdeče očrtano. Ko je zapazil, da gledam oni papir, zgenil ga je hitro in vrgel v predal. Zmerom nekaj riše in računi in dela načrte.

Zrinjski. To ni nič. Ali je bil kak gost pri njem?

Dahi. Danes so bili.

Zrinjski. Te smo srečali.

Dahi. Mehemed, paša belgrajski, je bil tudi pri njem pred nekaj dnevi.

Zrinjski. In to mi poveste nazadnje. Kaj, kaj je govoril — ?

Dahi. Nič ne vem. Nisem se upal prisluškovati pri durih. A kmalu potem mi je Kacijanar sam rekel, da v Kostajnici ne bo dolgo in da mi poveri pred odhodom važno in zaupno službo.

Zrinjski. Nič ne slutite, katero ?

Dahi. Prav nič. Ugibal in izpraševal sem — zaman.

Zrinjski. S to službo boste zopet lahko nam služili.

Dahi. Kolikor bom mogel.

Zrinjski. Gotovo misli odpotovati v Carigrad.

Dahi. Podoba je.

Zrinjski. Pozneje še kaj več, ko se pomenim s Kacijanarjem. Kje je brat ?

Dahi. Ravno prihaja — ves zatopljen vase.
(*Odide.*)

11. prizor.

Ivan in Nikolaj Zrinjska.

Nikolaj.

Ti menda tudi veš, da namerava oditi Kacijanar v Carigrad.

Ivan.

(*Zamišljen, potrt.*)

Da, vem.

Nikolaj.

In kaj tam započne?
Povej mi vendar in nika ne skrivaj
pred bratom nepotrebnih tajnosti!

Ivan.

Kaj —? Čakal bo ugodne prilike
in se pripravljaj na veliki dan.

Nikolaj.

Veliki dan? Hm, hm! Visoko leta.
Veliki dan. Ne vem, kaj misli s tem.

Ivan.

Očitaš mi, da marsikaj ti skrivam.
O Nikolaj, njegov načrt je tebi
tako poznat kot meni, dobro vem.
Samo ne zdi se ti tako povšečen.

Nikolaj.

Neizvedljiv, neizvedljiv, to reci!

Ivan.

Za močnega duha je izvedljiv.
A tudi meni se dozdeva težek,
nevaren . . .

Nikolaj.

Da, nevaren in kako!
Poslušaj me, moj brat, poslušaj pazno!
Ne bo ga gledal Solimam brez dela.
Poznam kovarnega Mohamedana.

Ponudi sladko mu vezirsko čast.
In Kacijanar — dobro si zapomni! —
on, véliki nekdanji graničar,
postane v kratkem grozen janičar.

Ivan.

Nikoli ne! Predobro ga poznam.

Nikolaj.

Če ne — potem ga Soliman zavratno
čez malo časa da — zadaviti.
Zato, moj brat, iz duše dna te prosim:
za njim ne stopaj niti v mislih več!
Glej, Ferdinand odpušča nama vse.
Tako prijazno, milostno je pisal ...
Vsi naši drugi so njegovi zopet ...

Ivan.

On gre.

Nikolaj.

(Prime Ivana za roko. Proseče.)

Bodiva si po srcu tudi — brata!
Ne bodi mi nasproten, dragi Ivan!

12. prizor.

Prejšnja, Kacijanar.

Kacijanar.

Pričakoval sem vaju. Sedita!

(Ponudi jima stola.)

Nikolaj.

(Sede.)

Kaj novega? Midva sva radovedna,
zakaj si naju dal pozvati k sebi.

Kacijanar.

(Sede.)

Pripoved bode kratka.

Nikolaj.

Hm, tem boljše.

Kacijanar.

In če premislita in če poznata
moj položaj, ne bodeta osupla.

(Po premolku.)

Ta grad je moj. Tako sta mi velela,
ko sem se prvokrat naselil vanj.
Zavetje sta mi dala — hvala vama —
pred jezo kraljevo.

Nikolaj.

Samo začasno.

Midva sva zidala na njega milost
in nisva kriva, če ti je sovražen
veliko huje zdaj kot kdaj poprej.

Kacijanar.

Gotovo nista kriva, ali, ali . . .
obljuba vajina ostane meni,
dokler ostane kraljev srd. Ne li?

Nikolaj.

Naprej govori, kar naprej govori!
Sicer ne pridemo na konec zlepa.

Kacijanar.

Jaz vem, morda vidva še bolje vesta,
da zbira Soliman veliko vojsko,
da najkasneje to jesen začne
na Ogrskem in na Hrvatskem boj.
Nesrečni mir, ki je razpršil nas,
raznetil tudi v sultanu je srd.
Kaj v boju grad Kostajnica velja,
preteklost priča in dvomiti ni,
da nanj obrne Soliman svoj meč,
kar mi je Mehemed zatrdil tudi.
Jaz mislim iti v Carigrad,
a se vrniti ob ugodnem času,
in takrat, upam, bomo zopet eni.
Postavimo si stari slavni prestol,
otresemo se tujega nasilja —

Nikolaj.

In v Carigradu — kaj tam započneš?

Kacijanar.

Najprvo grad Kostajnico odstopim
za nekaj časa Turkom, kar zahteva
od mene Soliman kot majhno vzdarje.

Nikolaj.

(Vstane.)

Kaj! — Ivan, slišiš?

(Kacijanarju.)

Ali se ti blede?
Ti hitro si povedal nama vse,

Kacijanar.

Za enkrat vse. Več slišita pozneje.
Kadar se vrnem, vama izročim
ta grad nazaj in ne samo ta grad...

Nikolaj.

(Razburjen.)

Ha! Resno govoriš? Govori resno!

Kacijanar.

Ne znam drugače. Čudom pak se čudim
vprašanjem tvojim, tvojemu nemiru.

Nikolaj.

Za Boga, Ivan! Ali čuješ, kaj?
Ti še molčiš ob drznih teh besedah?

(Kacijanarju.)

Ti hočeš izročiti najin grad?
Ti — najin grad? In Turkom? O sramote!

Kacijanar.

Tako sem rekel in tako storim.
Jaz miren te poslušam, Nikolaj,
ko besen govor se ti v srcu snuje. —
Kako si kralju svojemu udan,
kako zaklinjaš Turke v verni duši:
Jaz gledam te in gledam in poslušam

in zdiš se mi ves drugi, kakor nekdanj.
Kajne, kadar obnosi se obleka,
obrne se na drugo stran lahko?

Nikolaj.

Ti nimaš uma, nimaš več vesti.

Kacijanar.

Bila je doba, v kateri nisi ti
ne uma, ne vesti imel — kot jaz.
Torkvata bana si poznal svoj čas.
Imam od njega pismo.

(Izvadi list.)

Le poslušaj!

Preberem konec pisma ti samo:

„... ko so namreč prišli Turki in so se prepeljali
čez reko Uno. Te Turke so prepeljali preko reke
Une — le poslušaj! — ljudje grofa Zrinjskega, ki
je s Turki zavezan (foedus tenet cum Thurcis). Na
gradu Blinje.“

Zato se čudim tvoji sveti jezi,
kadar o zvezi moji s Turki čuješ.

Nikolaj.

To vnovič mi očitaš. Slab izgovor!
Bili so takrat drugi časi.

Kacijanar.

Drugi?

Verjamem. Časi, v katerih bi se lahko
drugače rešil sile, kot se morem

rešiti danes jaz. Povem ti glasno :
Kar te je s Turki vezalo tedaj,
to jeznega te zdaj od njih odvrča.
Sebičen mož obrača plašč po vetru.
Sebičje samo te peha od mene,
sebičje kolne Turke in te veže
tako velikodušno k Ferdinandu.
Z dejanji sem pokazal jaz pred svetom,
da v duše dno sem nekdam črtil Turke,
in — črtim jih še danes. — Toda dosti!
Kdor hoče me umeti, on me ume,
in kdor me ume, on me izgovarja.
Povedal sem, kar kanim, kar storim.
In zdaj naj govorim s steboj, prijatelj.

(Ivanu.)

Povej, me li obsojaš tudi ti?

Nikolaj.

Jaz menim, da odgovor ni težak.

Ivan.

Predaleč pojdeš. To ni prav od tebe.
Kar misliš zdaj storiti, tudi jaz
obsojam, kakor brat. Oprosti! Moram.

Kacijanar.

Ti tudi, Ivan, moj prijatelj —?

(Gleda ga nepremično.)

Ivan.

Da!

Kacijanar.

Ti tudi? O! — Poslednja jasna zvezda
na mrklem nebu mojega življenja,
ti tudi hočeš zame zatoniti?
In ti ne misliš, da si me potrl
z besedo svojo huje, nego more
potreti grom človeka!

Ivan.

Žal mi je.

Kacijanar.

Končali torej smo razgovor ves?

Nikolaj.

Končali, da! In jaz Boga zahvaljam,
da smo na jasnem. V bratovem imenu
in svojem ti ponavljam, da nikoli
gradu ne prepustiva Turkom. Zdravo!

(Hoče oditi.)

Kacijanar.

In jaz v imenu svojem ponovim,
da Turkom v kratkem grad odstopim.

Nikolaj.

Ne bodeš ga, kot Bog živi resnično!

(Udari z nogo ob tla in odide. Ivan za njim.)

13. prizor.

Kacijanar.

(Strmi nekaj časa za njima. Zamolklo.)

Odšel je zadnji — drug. — In jaz sem sam.

(Napol pade na stol in omahne z glavo na roko.)

Na celem širnem svetu sam — sam — sam

(Zavesa pade.)

Peto dejanje.

Grad Kostajnica.

Na desni večja, na levi manjša vrata. Na sredi nosita dva kamenita, debela slopova obok. Za njima se vidi hodnik z velikim oknom na dvor. Na desni ob vratih hrastova klop.

1. prizor.

Kacijanar, Eliza, Skolasta.

Eliza.

(Naslonjena Kacijanarju na rame.)

Prišel je torej čas, da grem od tebe,
ah, ne vedoč, kdaj spet se vidiva.

Kacijanar.

Naneslo je tako. Udajmo se!
Jaz z vama vred trpim, kako trpim,
to ve na nebu Bog in nihče drugi.

Eliza.

Ti si govoril o nevarnih časih,
o boju, ki se bliža temu gradu,
o sebi, da odrineš skoro strani,
zakaj ne mogla bi za tabo iti,
trpeti s tabo in — čeprav umreti?

Kacijanar.

Vse veš, Eliza. Vse sem ti povedal,
da najdem v Carigradu zavetišče,

da bode v kratkem turška last ta grad.
Ne moreš z mano in ne smeš nikakor.
A vendar ti ne skrivam, da ne vem
sam, kdaj in kje se snideva v življenji.

Skolasta.

Bržčas nikjer in nikdar! Toda slutnja!

Kacijanar.

Ne plakajta, Eliza in Skolasta.
Pokažita, da smo krvi železne.
Na hudo pot me je usoda zvila,
a mislimo: tako pač biti mora.
Do vencev pot se vije skozi trnje.
Zaprta sluh, če bode svet govoril
o meni sodbe zle in me preklinjal . . .

Skolasta.

Ah, oče, mene bo preklinjal Zrinjski.

Kacijanar.

Ne boj se, dete! Danes prideta
oba do mene po slovo. Zatorej
odslavljam vaju preje. Dobro vem,
da ne bi rada Zrinjskemu v oči
pogledala. — A vsega kriv sem jaz.
Odpusti, hčerka! Nisem zla ti želel.
Zaroči se, h kateremu te vleče
srce, in srečna bodi ž njim do smrti!

2. prizor.

Prejšnji, Vukšinič.

Vukšinič. Pripravljeni smo za odhod. Vseh petdeset nas pojde.

Kacijanar. Potujte ob Uni na Metliko! Gotovo bi radi videli zopet svoj dom.

Vukšinič. Da, radi gremo odtod; ne toliko zaradi doma, temveč tudi, ker se z Mehemedovimi vojaki ne razumemo. Zmerom smo se bali spopada. In prav se nam zdi, da se nam ni treba vrniti.

Kacijanar. Dal vam bom bogato plačilo. Glejte, da varno privedete obe vsaj do Ljubljane. Nate zaupam, Vukšinič. Pojdimo na dvor! (*Odidejo na levo.*)

3. prizor.

Grabež in Hojzič.

Hojzič. (*Ima dve veliki majoliki v rokah.*) Vraga, da me roke bole! (*Postavi majoliki na klopi.*) Tako. (*Grabežu, ki ima pogrinjalo preko ramen in kozarce na plošči.*) Pojdi v obednico in pogrni! Čakaj, en kozarec pusti tu! (*Vzame kozarec. Grabež odide na desno.*) Oj ti roka, danes te čaka veliko delo. (*Vihti jo.*) Zato ni napak, da se okrepčam. (*Natoči vina in izpije. Grabež se vrne.*) Na, Jurij, izpij ga tudi ti en kozarec!

Grabež. Skoro se mi ga ne ljubi. Vendar, no...

Hojzič. Moraš ga. Ravno ti, ki si tako plašen, kot zajec. In že zdaj! (*Natoči mu vina, Grabež izpije.*) Še jaz enega. (*Natoči tudi sebi in izpije.*)

Grabež. Rečem ti, da mi je skoro žal, kar sem obljudil.

Hojzič. Beži, beži! Ti si šleva. Nesi vino noter! (*Grabež odide.*) Ali so nekateri ljudje — klade! (*Gre počasi k vratom na levi in prisluškuje.*) Nikogar ni notri. To je menda Dahova soba. (*Odpre jo in pogleda vanjo. Stopi nazaj, zaprši vrata, in se ogleduje.*) Treba je dobro premotriti ves prostor.

Grabež. (*Vrne se.*) Pripravljeno je.

Hojzič. Ti, Jurij, to ti rečem, če mi boš nazadnje kaj okleval, ne bo ti dobro.

Grabež. Kar sem rekel, sem rekel. Gledajo naj drugi! Voli smo, ki se damo vprezati kamorkoli. (*Odideta po hodniku.*)

4. prizor.

Kacijanar in Dahi.

Kacijanar.

Povedati vam moram pred odhodom, za kako službo sem odločil vas, za težko in zaupno službo, Dahi.

Dahi.

Bog vedi, če ji bodem tudi kos.

Kacijanar.

To je zavisno le od vaše volje. Gotovo vam je znano, da imam pri sebi od grofice Salamanke zakladnico bogato, tisoče zlatnikov. Jaz odrinem bržkone še danes s turškimi vojaki v Belgrad in potlej v Carigrad za nekaj časa.

Ne vem, za koliko. Denarja vendar ne mislim vzeti sabo. Varno ni. Zato vam zdaj naročam, da zlato nasamem in naskrivnem zakopajte in čakajte, da mine eno leto. Če v času tem — zapomnite si dobro! — ne pošljem ali sam ne pridem ponj, zaklad vzemite in ga ponesite nazaj grofici Salamanki v Mljetce!

Dahi.

Čez morje?

Kacijanar.

Boljše, da po suhem peš. Zato se vam bo treba preobleči v prosjaka-slepca, da vas spotoma kdo ne napade in zlata upleni.

Dahi.

Naloga težka.

Kacijanar.

A za vas hvaležna. Plačilo vas bogato čaka v Mljetcih, plačilo, ki vas reši za vse čase skrbi in bojev za življenje, Dahi. Pomislite in odločite se! Zaupam vam kot možu-poštenjaku. A če se vrnem sam pred enim letom, plačilo vas enako čaka tukaj. Molčite? Kaj premišljate?

Dahi.

Ah — sebe.

Gospod, morda lahko najamete
za važno delo drugega, drugje . . .

(Zamisli se.)

Kacijanar.

Ne, ni mogoče! In čemu bi tudi
iskal si drugega. Le vam zaupam.
Dovolj ste umni, srčni in pošteni.
Zakaj se branite?

Dahi.

Poskusil bom.

Toda — če — ali nič ne slutite?

(Z velikim premagovanjem.)

Ah — naj molčim! — Gospod, veljaj beseda!
Zaklad poneseš, kamor ste veleli.
O, da mi toliko zaupate!
In — meni?

Kacijanar.

Da! Grofica Salamanka
vas ceni in vas je izbrala sama
za ta opravke. Tudi jaz vas cenim.

Dahi.

(Tiho, zaupno.)

Gospod, nikar mi ne zamerite,
če vam svetujem nekaj — ali smem?

Kacijanar.

Svetujte! Kaj?

Dahi.

Odrinite takoj
odtod in ne čakajte Zrinjskih dveh!
A prosim vas, ne zinite o tem
pred njima, sicer — mi ne bode dobro.
Ta svēt mi narekuje — neka — slutnja. —

Kacijanar.

Zakaj bi šel? Povabila sta se
sama, da se od mene poslovita.

Dahi.

Povedal sem. Storite, kakor drago!

Kacijanar.

Gotovo ne bi čakal Nikolaja.
Zato sem mu naročil, da ne hodi
brez brata k meni! Toda Ivan, Ivan!
Ah, njega moram videti še enkrat,
ž njim moram govoriti za slovo
prijateljski. Ob njem sem nekoč sanjal
najlepše sanje o prostosti zlati —

Dahi.

Mar ni se vam odtujil tudi on?

Kacijanar.

Morda on — meni. Njemu jaz nikdar!

Dahi.

(Prisluškuje. Z dvora se čuje hrup.)

Prišla sta. O gospod, če je mogoče,
pomirite se, spravite se ž njima!
Če res je tudi gospod Ivan tukaj,
prišel je le zaradi sprave z bratom.

Kacijanar.

Jaz jima spravne roke ne odtezam.
A svojega načrta premeniti
ne morem več. Stopite zdaj za mano,
da vam pokažem, kje imam zaklad!

(Odideta po hodniku na desno.)

5. prizor.

Katarina, Hojzič.

Katarina.

(Pride od leve. Hojzič od desne.)

Ti tukaj?

Hojzič.

Milostna, od včeraj že.
Naznanila sva z Grabežem prihod
gospodov Zrinjskih Kocijanu; danes
pripravljava gospodi za razhodnjo
obed poslednji in pripravljava — —
o sladka zarja, duše mi kraljica —!

Katarina.

Bah! Danes mi je zoprno kadilo!
Kaj? Jasno mi povej, kar misliš!

Hojzič.

Pokazal bom, da res sovražim njega
ko vruga, kogar vi sovražite.

Katarina.

Imaš li kako tajno naročilo
od mojega gospoda?

Hojzič.

Da, imam.

Pokazal bom, da ljubim kakor angel — —

Katarina.

Zadosti! Molči! — Ali sem kaj bleda —?

Hojzič.

O, dajte mi desnico za poljub,
da se moči napijem iz poljuba! —

Katarina.

Zdaj ne! Kasneje. Moj gospod prihaja.

6. prizor.

Prejšnja, Nikolaj Zrinjski.

(Nikolaj govori tiho z odhajajočim Hojzičem.)

Katarina.

(Stopi spred in polglasno navaja besede.)

Dokler velikih mož utriplje žila,
dotlej ni strah pred njimi nikdar prazen.

Nikolaj.

(Ko Hojzič odide.)

Kaj šepetaš?

Katarina.

Besede brata Stjepana
iz glave mi ne morejo.

Nikolaj.

Katere?

Katarina.

Dokler velikih mož utriplje žila,
dotlej ni strah pred njimi nikdar prazen.

Nikolaj.

Vem. Kacijanarja je mislil. No —!
Povedati bi tudi moral, kdo je
v resnici velik. Pa pustimo to!
Ti se odpravi zdaj v obednico
in čakaj nas pokojno brez strahu!
Ko pridemo in sedemo krog mize,
kozarce polni in govori živo!
A če se vnamemo, obmolzni precej!
Le pojdi, pojdi!

Katarina.

Zdiš se mi razburjen.

Nikolaj.

Razburjen? Ne! Čemu? Kar pojdi, pojdi!

(Katarina odide.)

7. prizor.

Nikolaj, Dahi.

Nikolaj. (*Dahu, ki pride od desne zamišljen.*)
Da sem vas dobil! (*Hlastno.*) Kje je?

Dahi. Z gospodom Ivanom govori.

Nikolaj. Ali ste dali turškim vojakom pijače?

Dahi. Dovolj. Od jutra že pijo, a ne vsi.

Nikolaj. Ali vam je kako službo poveril?

Dahi. Nič takega ne. (*Premišlja.*) Ne — nobene!

Nikolaj. Koliko je Mehemedovih vojakov? Nanovo jih ni nič prišlo?

Dahi. Kolikor sem sporočil. Nanovo nič.

Nikolaj. Torej smo dovolj močni. Kdaj misli odhajati? Z vsemi vojaki? Hitro! Kaj se vam opleta jezik! Kaj veste še?

Dahi. Še danes misli odhajati. Nekaj vojakov menda tu pusti. Večja posadka pride takoj potem iz Belgrada. Tako sem čul od vojakov.

Nikolaj. Ha! Torej se ni premislil!

Dahi. O gospod, spravite se ž njim!

Nikolaj. (*Srdito.*) Molčite o spravi! Sicer —!
(*Dahi odide v ozadju na levo.*)

8. prizor.

Nikolaj Zrinjski.

Na vesi je skodela njega pala.
Končan je boj in vest slavi svoj mir.
Le bližaj se mi zdaj, nekdanja misel,
ki v duši si mi vstajala posili,
a jaz sem te podil od sebe plašen,

kot črno zver, kot zločesto pošast.
Zdaj vidim, da mi kažeš pot edino,
po kateri rešim sebe in očino.

(Potiplje se po prsih.)

Kraljevski list! Imam ga še pri sebi!
Ta list nedolžnost mojo pričaj svetu!
Prihaja resen, mrk, kot vrag. Naj grem!

(Odide v obednico.)

9. prizor.

Kacijanar, Ivan Zrinjski.

(Prideta od leve.)

Kacijanar.

Poglej, kako se me boji tvoj brat!

(Dahi pride v svojo sobo na levi.)

Morda se vendar le kesa besed,
ki jih je zadnjič jezen metal
v obraz nekdanjemu zavezniku.

Ivan.

Oba sta nagla. To je baš usodno.
Iz kremenov se krešejo le iskre,
in ne izžema olje. O, zakaj
se je razvneti moral ta razpor!

(Podpre glavo z dlanjo.)

Nesloga je kopala grob Slovenom,
odkar za svoj obstanek se bore.

Kacijanar.

In kdo je kriv nesloge?

Ivan.

Tudi jaz morda. — Kako je čudno vse prišlo!
O Kacijanar, duša mi mrje bolesti. O podaj mi zopet roko!
Glej, jaz te ne obsojam več. Spoznavam, da moraš nastopiti pot, čeprav nevarno, negotovo, v Carigrad. Pravice, kolikor jih jaz imam do tega grada, rad odstopim tebi. Pozabiti bom skušal dragih lic Skolaste — tvoj bom, kakor nekđaj. A dej, pogodi se, za Boga — z bratom!

Kacijanar.

(Seže mu v roko.)

Prijatelj, hvala!

(Obrne se stran in otare solzo.)

Tudi jaz sem tvoj. Kar morem, rad storim — zaradi tebe. Še enkrat vama jasno razložim podrobno in natankō v živih barvah načrt, ki nosim ga v globoki duši. Vsa pota, vse stezice, vse ovinke razkrijem, ki jih mislim nastopiti, da svoj dosežem smoter. Kakšen, veš.

Ivan.

Prav je tako. Pred bratom — zdi se mi — doslej govoril nisi dosti jasno.

Prav je tako! Ne bodem zraven molčal,
v ničemer ti ne bom nasprotoval.
Moj brat še danes, pravi, da odrine
s kardelom svojim Krupi na pomoč,
ki jo napadajo razbojne tolpe,
a jaz ostanem tu in sam se vrnem.

Kacijanar.

Ostani, da se zopet potopiva
v bodočnost zlato svoje domovine,
ostani, sladi mi poslednji čas
na gradu, kjer sem samotar snoval
načrte lepe zase in za vaju! —
Vse več potem! Zdaj pojdiva k obedu!
(Odideta v obednico na desno.)

10. prizor.

Hojzič, Grabež.

Hojzič. *(Pride iz ozadja po prstih. Pogleda pod svojo suknjo bodalo.)* Bodalo imaš, Grabež? Govoriva tiho!

Grabež. Imam. *(Pogleda tudi pod suknjo.)* Ni se treba bati. Služabnik bo nosil jedi od one strani. Obednica je dolga in miza na skrajnjem koncu.

Hojzič. Res, tudi midva jih nič ne slišiva.

Grabež. Kdaj pa ravno — ?

Hojzič. Kadar gospod na ves glas zakliče moje ime. — Ti se tresesh.

Grabež. Tresem? Hm — to ni navadna reč! — Bogve, koliko časa bo treba čakati, da pridejo vun. Stopiva rajši nazaj! Saj bova čula korake in se približava.

(Z dvora se začujejo klici: „Kacijanar! Kacijanar!“ Vmes tudi prepir: „Grad je naš, naš!“)

Hojzič. Ali čuješ? Kaj pomeni to?

Grabež. E kaj! Vojaki so pijani. Stopiva k oknu! (Stopita na hodnik. Klici poležejo. Odmakneta se od okna in ostaneta na hodniku.)

11. prizor.

Dahi. (Pride iz sobe na levi. Gre k vratom obednice in prisluškuje.) Čisto miren je njih razgovor. Katarina se zvonko smeje. — Kaj, če se spravijo! O Mati Božja, daj! (Klici: „Kacijanar“ se ponove divje.) Kaj je to! Kaj je to? (Odhiti na hodnik na levo.)

12. prizor.

Nikolaj in Ivan Zrinjska, Kacijanar, Hojzič.

Nikolaj Zrinjski. (Stopi prvi vun in pokaže hrbet hodniku.) Saj ni nič! Kaj more biti?

Kacijanar. Vojaki se prepirajo. Stopimo mednje!

Hojzič. (Stopi s hodnika.) Nič ni. Gledal sem na dvor. Vojaki veselo kličejo vaše ime. (Odide nazaj.)

Nikolaj Zrinjski. Ivan, stopi dol in skrbi za red! Ti si ljubljeneec vojakov. Tebe bodo poslušali. (Zrinjski Ivan odide.)

Kacijanar. (Hoče za njim.) Stopimo vsi!

Nikolaj Zrinjski. (Prime ga prijazno za roko.) Čemu! Čakaj, povzemiva prejšnji govor! Povej mi, glej, zdaj sva sama. Samo to, samo to še — —

Kacijanar. (Gleda ga začuden.) Kaj — ?

Nikolaj Zrinjski. Glavno vprašanje — glaven odgovor. Čigav je zdaj ta grad?

Kacijanar. Vprašanju jasnemu odgovor jasen. Za zdaj ne moj, ne vajin, temveč Turkov.

Nikolaj Zrinjski. (*Počasi in poudarno.*) Ne tvoj, ne Turkov, temveč najin! (*Na ves glas zakliče .:*) Hojzič! (*Odskoči v sobo na levo.*) Božja sodba se zgodi!

13. prizor.

Hojzič, Grabež, Kacijanar. Potem Nikolaj Zrinjski.

(*Hojzič in Grabež skočita s hodnika, oba hkrati zabodeta Kacijanarja in odskočita nazaj.*)

Kacijanar. Izdajstvo! (*Opoteče se za njima na hodnik in se za slopom zgrudi. Pojemaje.*) Ivan! Ivan! (*Umrje.*)

Grabež. (*Vrže bodalo po tleh.*) Hudičevo dejanje to! (*Zastrmi v tla.*)

Hojzič. (*Stopi spred, odpre sobo na levi in zakliče.*) Gospod! Končano! Mrtev je.

Nikolaj Zrinjski. (*Stopi vun trepetaje.*) Kje je glava! Storita, kakor sem rekel! (*Hojzič odide z Grabežem na hodnik v ozadje.*)

Nikolaj Zrinjski.

(*Hodi silno nemiren sem in tja in razprostira list, ki ga je vzel iz nedrij.*)

Tu je nedolžnosti spričalo moje.
Po svoje naj o meni sodi svet,
vrstnikom v srci bodem naj preklet,
za brata lastni brat me ne spoznaj —
dolžnost, samo dolžnost sem storil zdaj.

14. prizor.

Prešnji, Katarina.

Katarina.

(Pride bleda iz obednice.)

Kaj trepetaš? Ne boj se, Nikolaj!

(Objame ga čez pas.)

Kar storil si, to moral si storiti.
V rokah usode bil si le orodje.

Nikolaj Zrinjski.

Mar trepetam? O ne! Prinesi meč!
Odpasal sem ga pri obedu.

Katarina.

Precej!

(Odide v obednico.)

15. prizor.

Nikolaj in Ivan Zrinjska, Hojzič. Pozneje Katarina, Dahi in nekaj vojakov.

Ivan Zrinjski. *(Priteče ves iz sebe.)* Kaj se je zgodilo? O Bog, o večni Bog! Kacijanarjevo truplo vrženo v jarek.

Hojzič. *(Prinese s hodnika Kacijanarjevo glavo v rjuhi zavito.)* In tu je njegova glava.

Nikolaj Zrinjski. Da se pošlje na Dunaj.

Ivan Zrinjski. *(Obrne se proč.)* Hu, hu! *(Pokrije obraz z rokami.)* O nesrečni mož!

Nikolaj Zrinjski. (*Hojziču.*) Odnesi glavo!
(*Pokaže mu v obednico. Hojzič odide.*)

Ivan Zrinjski. O brat, o brat, kdaj opereš to krivdo? Kako jo opereš? (*Katarina prinese iz obednice meč. Dahi in nekaj vojakov pride molče s plahim vprašanjem na obrazih.*)

Nikolaj Zrinjski. (*Opasuje meč. Bratu.*) Operem krivdo? Reci: Pokažem nedolžnost! Če preje ne — z junaško smrtjo v boju zoper Turke. (*Izdere meč. Dahu in vojakom.*) Pojdimo na dvor, da jih posečemo do zadnjega moža! (*Odvihra s povzdignjenim mečem. Vsi za njim razen Ivana, ki pokrije obraz in zaplaka.*)

Zavesa pade.

